

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
KRIMINAALÕIGUSE, KRIMINOLOOGIA JA KOGNITIIVSE PSÜHHOLOOGIA
ÕPPETOOL

Kaija Sõster

Kiirem kriminaalmenetlus mõistliku menetlusaja tagamise kontekstis

Magistritöö

Juhendaja
Prof Jaan Ginter

Tartu

2014

SISUKORD

SISUKORD.....	2
SISSEJUHATUS	3
1. Kriminaalmenetluse koodeks versus kriminaalmenetluse seadustik.....	6
1.1 Üleminek kriminaalmenetluse koodeksilt kriminaalmenetluse seadustikule	6
2. Tõhus menetlus.....	10
2.1 Mõistlik menetlusaeg	10
2.2 Tõhusad kaitseabinõud.....	13
2.3 Riigisisised õiguskaitsevahendid kriminaalmenetluse pikkuse vaidlustamisel.....	14
2.4 Mõistliku menetlusaja tagamise õiguskaitsevahendid Eestis	19
3. Kiirem kriminaalasja kohtulik arutamine	20
3.1 2011. aasta 1. septembril jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatused	20
3.2 Kohtumenetluse kiirendamise taotlus.....	30
3.3 Kriminaalasja kiirem arutamine kohtumenetluses läbi mitme kriminaalasja üheaegse arutamise võimaluse.....	35
3.4 Kriminaalasja arutamine ilma süüdistatava osavõtuta	40
3.5 Videokonverentsi rakendamine	44
3.6 Ütluste deponeerimise võimalus.....	47
3.7 Muudatused seoses kaitsja osalemisega kriminaalmenetluses.....	50
KOKKUVÕTE	55
<i>SUMMARY</i>	60
KASUTATUD KIRJANDUS	66
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	68
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	68

SISSEJUHATUS

Kriminaalmenetlus on üks menetluse kui sotsiaalse fenomeni alaliike. Kriminaalmenetluses jagatavaks napiks ressursiks on:

1. „esiteks riigipoolne karistusõiguslik reageering toimepandud kuriteole ehk nn kuriteo järelmid;
2. teiseks kuriteo kui minevikusündmuse asjaolude selgitamine;
3. üldjuhul kahtlustatava nõusolekut eeldav riigipoolne kriminaalmenetlusõiguslik reageering kuriteotunnustega teole.“¹

Kriminaalmenetluse mudeleid võrreldes nimetatakse common law (sealhulgas Inglise) õigussüsteemis toimuvat menetlust võistlevaks, Kontinentaal-Euroopa süsteemis toimuvat protsessi aga inkvisitsiooniliseks.² Selline vahetegu ei kajasta aga enam tänast olukorda. Tulenevalt menetluse võistlevuse elementide ülevõtmisest on enamik Euroopa kriminaalmenetlusi sega- ehk hübriidsüsteemid. Need segasüsteemid on aga võrdlemisi erinevad tulenevalt sellest, millisel määral on Anglo-Ameerika menetlussüsteemi elemente üle võetud. Sega- ehk hübriidsüsteemi iseloomustab unilateraarne kohtueelne menetlus, mida enamasti toimetab prokuröri juhiste järgi politsei. Segamenetlus kombineerib aktiivse faktide tuvastamise kohtueelses menetluses riigi agentide poolt võistleva menetlusega kohtus.³

Võistleva ja mittevõistleva menetluse mudeli aluseks on erinev arusaam tõest. Lähtudes ideest, et kriminaalmenetluses on võimalik tõe tuvastamine, püüab mittevõistlev süsteem leida objektiivset (materiaalset) tõde, mida nimetatakse ka ontoloogiliseks tõeks. Objektiivse tõe poole püüdlemine põhineb aga omakorda lootusel, et reaalsuse objektiivne rekonstrueerimine on võimalik. Võistlev süsteem lähtub omakorda perspektiivist, et pole sellist tõde, mida võib tuvastada neutraalne menetlusosaline, kuna neutraalsust ei ole võimalik saavutada. Ka tõeliselt erapooletu isik püstitab esialgu hüpoteesi, kui asub sündmust rekonstrueerima. Kuna aga inimene võtab teavet vastu valikuliselt, siis muutub ta vastuvõtlikumaks just neile tõenditele, mis tema esialgselt püstitatud hüpoteesi kinnitavad. Tõe otsimise protsess aga

¹ E. Kergandberg. M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, I teema.

² M. Heger. Võistlevad ja inkvisitsioonilised elemendid Euroopa Liidu liikmesriikide kriminaalmenetluse seadustikus. Juridica, 2013, nr 1, lk 43.

³ U. Lõhmus. Peajoonest kõrvalekalduvaid mõtteid kriminaalmenetluse eesmärgi ja legitiimsuse kohta. Juridica, 2013, nr 3, lk 203.

nõuab eemaldumist tavalisest kognitiivsest praktikast ning tõde kui selline on saavutatav kahe poole, kes esitavad oma versiooni tõest, ausa vastandamise kaudu. Selle tulemusena kujuneb tõde kriminaalmenetluses kahe võistleva poole reaalsust tõlgendavast tõest, mida nimetatakse ka interpreteerivaks tõeks. Kõige olulisem on aga järeldus, et ei võistlev ega ka mittevõistlev menetlus ei eita eesmärgina tõe otsimist.⁴

Kriminaalmenetluse seadustiku, mis asendas varem kehtinud kriminaalmenetluse koodeksi, väljatöötamisel võeti aluseks Itaalia kriminaalmenetlus.⁵ Täielikult võistlevale kriminaalmenetlusele üle minna siiski ei soovitud.⁶ Sellest, mis olid sellise soovi tagamaad tuleb pikemalt juttu käesoleva magistritöö esimeses peatükis.

Sarnaselt varasemalt kehtinud kriminaalmenetluse koodeksiga on ka kriminaalmenetluse seadustikus lähtutud sellest, et kohtueelne menetlus on kriminaalmenetluse osa, mille raames kogutakse tõendeid ja luuakse tingimused kohtumenetluseks⁷. Nii on ka kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvis 211 sätestatud kohtueelse menetluse eesmärk koguda tõendusteavet ja luua kohtumenetluseks muud tingimused.⁸ Uurijal ja süüdistajal on kohustus selgitada välja erapooletult nii süüdistatavat süüstavad kui ka õigustavad asjaolud. Viimast kohustust saab aga selgitada just üksnes objektiivse tõe kontseptsiooniga. Kriminaalmenetluse seadustik püüab ühendada kohtueelse uurimise mittevõistleva iseloomu võistleva kohtumenetlusega. See omakorda aga tähendab, et prokurör kui kohtueelses menetluses erapooletu tõetsija muutub kohtus võistlevaks pooleks, kes klassikalise võistleva menetluse kaanonite järgi peaks püüdlema vaid interpreteeriva tõe poole. Kuna aga üldõiguse võistlevast menetlusest võeti üle vaid osa sellele menetlusele iseloomulikke elemente, siis pole konflikti kohtueelses uurimises ja kohtumenetluses taotletava tõe vahel. Kriminaalmenetluse seadustikus on olemas mitmeid norme, mis suunavad kohtunikku aktiivselt tõde otsima, näiteks kohtu õigus küsitleda süüdistatavat ja tunnistajat pärast ristküsitlust asjaolude väljaselgitamiseks, õigus määrata omal algatusel ekspertiis ja ka täiendavate tõendite kogumine⁹.

⁴ U. Lõhmus (viide 3), lk 203-204.

⁵ U. Lõhmus (viide 3), lk 203.

⁶ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Eesti uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu lähtekohad. *Juridica*, 2000, nr 9, lk 556.

⁷ U. Lõhmus (viide 3), lk 205-206.

⁸ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012, KrMS § 211, p 1.

⁹ U. Lõhmus (viide 3), lk 206.

Käesolevat magistritööd ajendas kirjutama Tartu Maakohtu Tartu kohtumajas kriminaalasju menetleva kohtuniku juures istungisekretärina töötamine 2011. aastal. Sellest tulenevalt tekkis küsimus, kas üldmenetluses kohtusse saadetud kriminaalasja kohtulik arutamine muutus pärast kriminaalmenetluse seadustiku kohtumenetlust kiirendama pidanud muudatuste jõustumist¹⁰, kiiremaks võrreldes varasemalt kehtinud kriminaalmenetluse seadustiku redaktsiooni alusel toimunud menetlusega. Samuti ajendas tööd kirjutama meedias kajastatud mõtted, mille kohaselt on Eesti Vabariigis läbiviidav kriminaalmenetlus väga aeglane.

Käesoleva magistritöö põhieesmärgiks on aga selgitada välja, kas 1. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatused, mis reguleerivad üldmenetluses kohtusse saadetud kriminaalasja arutamist, kiirendasid kriminaalmenetlust sellisel määral, et on tagatud mõistliku menetlusaja jooksul kriminaalasja menetlemine.

Selleks, et leida vastus peaesmärgile, on autori arvates vaja käsitleda käesolevas magistritöös 1. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatusi, võrreldes neid kuni 31. augustini 2011. aastal kehtinud sätetega. Samuti on autori arvates vaja tutvuda mõistliku menetlusaja põhimõttega, tehes kindlaks, mis on mõistlik menetsusaeg ning millistel juhtudel on mõistliku menetlusaja nõuet rikunud. Lisaks on töö autori arvates oluline selgitada välja, millised on tõhusad õiguskaitsevahendid mõistliku menetlusaja rikkumise heastamiseks ning kas Eesti õiguses on nimetatud õiguskaitsevahendid olemas.

Eeltoodu pinnalt jaguneb käesolev magistritöö kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis leiavad käsitlemist kriminaalmenetluse seadustiku väljatöötamisel aluseks võetud põhimõtted. Teises peatükis tuleb vaatluse alla mõistliku menetlusaja põhimõtte ning kolmandas ehk viimases peatükis leiavad käsitlemist 1. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatused.

¹⁰ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Septembrist muutub kriminaalmenetlus kiiremaks. 19.04.2014. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/55218>.

1. Kriminaalmenetluse koodeks versus kriminaalmenetluse seadustik

1.1 Üleminek kriminaalmenetluse koodeksilt kriminaalmenetluse seadustikule

14. novembril 2000. aastal kiitis Vabariigi Valitsus heaks uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu ja otsustas esitada selle Riigikohule.¹¹

Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu väljatöötamisel seati õiguspoliitiliselt eesmärgiks võimalikult efektiivse, kiire ja ökonoomse kriminaalmenetluse kujundamine. Üheks olulisemaks probleemiks uue kriminaalmenetluse seadustliku eelnõu ettevalmistamisel kujunes kriminaalmenetluse mudeli valik. Eelnõu väljatöötajad tõdesid, et kriminaalmenetluse seadustikuga reguleeritavas kohtumenetluses peaks kõikide subjektide funktsionaalsed rollid olema senisest selgemalt piiritletud. See tähendas seda, et süüdistatava süüdi- või õigeks mõistmise peaks kohus otsustama lähtudes eeskätt prokuröri ja kaitsja töö edukusest kohtusaalis, mitte aga eeluurimisel kokku pandud kriminaaltoimiku alusel. Täielikku üleminekut võistlevale kriminaalmenetlusele aga ei pooldatud tulenevalt õigusajaloolistest traditsioonidest.¹²

Kantuna just soovist juurutada uude kriminaalmenetluse võistlevuse elemente, otsustati eelnõu väljatöötamisel taustsüsteemina kasutada Itaalia uut kriminaalmenetlust, mille raames oli eelnõu koostajate arvates seni kõige õnnestumalt ühendatud kontinentaal-euroopalik kohtueelne menetlus võistleva kohtumenetlusega. Samas võeti eeskujuna ka mitmete teiste Euroopa riikide kriminaalmenetlusest.¹³

Siinkohal võibki kõrvalpõikena märkida, milliseid mõjutusi on Eesti kriminaalmenetlus saanud teiste riikide kriminaalmenetlusõigusest. Selles osas, kust võeti kriminaalmenetluse seadustiku eelnõusse üle lühimenetlus, on mitmeid arvamusi. Nii on leitud, et Eesti kriminaalmenetluse seadustiku eelnõusse võeti Itaalia kriminaalmenetlusest üle lühimenetlus, mis eeldab süüdistatava ja prokuratuuri kokkulepet selle erimenetluse suhtes ning toob kaasa karistuse vähendamise ühe kolmandiku võrra, kusjuures kohtulik uurimine viiakse läbi üksnes kriminaaltoimiku põhjal, küsitledes vaid menetlusosalisi.¹⁴

¹¹ E. Kergandberg. P. Pikamäe (viide 6), lk 555.

¹² E. Kergandberg. P. Pikamäe (viide 6), lk 556.

¹³ E. Kergandberg. P. Pikamäe (viide 6), lk 556.

¹⁴ J. Pradel. Mõned tähelepanekud Eesti kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu kohta. *Juridica*, 2000, nr 9, lk 565.

Arvamust, et lühimenetlus tuli eelnõusse just Itaalia kriminaalmenetlusest, toetab see, et üldjoones meenutab lühimenetlus Itaalia kriminaalmenetluse *giudizio direttissimo*'t.¹⁵ Samas on aga olemas ka seisukoht, et eelnõus sätestatud kujul pärineb lühimenetlus Inglise kriminaalmenetlusest.¹⁶ Veelgi selgemalt annab laenamisest tunnistust kokkuleppemenetlus, mille puhul süüdistatav ja prokuratuur lepivad kokku mõistetava karistuse liigis ja määras. Ka siin ei toimu kohtulik uurimisel tunnistajate ülekuulamist. Kohtul on võimalus valida, kas prokuratuuri ja süüdistatava vaheline kokkulepe kinnitada või see tagasi lükata. See omakorda vastab üsna täpselt Itaalia kriminaalmenetluse lihtmenetlusele *patteggiamento*'le. Siinkohal tuleb märkida ka seda, et kokkuleppemenetlus Eesti kriminaalmenetluse seadustiku eelnõus ei ole otse üle võetud angelo-ameerika *plea bargaining*'ist, kuna viimases on kohtunikul karistuse määramisel siiski teatav otsustusvabadus.¹⁷ Eesti kriminaalmenetluse seadustiku kohaselt teeb kohus aga karistuse liigi või määraga mittenõustumisel nõupidamistoas määruse, millega tagastab prokuratuurile kriminaaltoimiku, võimaldades sõlmida uus kokkulepe.¹⁸

Saksa kriminaalmenetlusõigusest võeti eelnõusse üle lihtmenetlusena käskmenetlus, mis võimaldab kergemates kuritegudes kohtuliku arutelu ära jätta (*Strafbefehlsverfahren*). Oma lihtsuse tõttu on nimetatud lihtmenetlus võetud üle ka Prantsuse ja Itaalia kriminaalmenetlustesse.¹⁹ Käskmenetlus on mõeldud selliste kergemate kuritegude menetlemiseks, mille eest on nähtud ette rahaline karistus või arest. Ühtlasi on käskmenetluse kohaldamise eelduseks tõendamiseseme asjaolude selgus, mille tõttu käskmenetlus on kohane just flagrant-deliktide menetlemiseks.²⁰ Saksa eeskujul võeti ka kohtu alla andmise osas, mis näeb ette, et kui kohtueelne menetlus on lõppenud, esitab prokuratuur kriminaaltoimiku eeluurimiskohtunikule, kes otsustab isiku kohtu alla andmise, korraldades selleks mõningatel juhtudel ka eelistungi.²¹

¹⁵ J. Pradel (viide 14), lk 565.

¹⁶ E. Kergandberg. P. Pikamäe (viide 6), lk 561.

¹⁷ J. Pradel (viide 14), lk 565.

¹⁸ RT I, 14.03.2011, 35.

¹⁹ J. Pradel (viide 14), lk 566.

²⁰ E. Kergandberg. P. Pikamäe (viide 6), lk 561.

²¹ J. Pradel (viide 14), lk 566.

Eelnõus esines ka angelo-ameerika ja Vene kriminaalmenetluse mõjusid, mida võis näha uurimisasutuste ja prokuratuuri vahelises töökorralduses.²² Prantsuse õigusest laenas eelnõu aga ühe tõkendi liigi, nimelt ajateenistuses oleva kaitseväelasest kahtlustatava või süüdistatava allutamise järelevalvele. Lisaks oli eelnõus isiku kohustus elada kindlaksmääratud kohas, taotleda elukohast lahkumiseks menetleja luba ning ilmuda korrapäraselt kriminaalhooldusametniku määratud ajal ja kohas. Samuti olid eelnõus Prantsuse kriminaalmenetluse seadustikuga sarnased sätted, mis käsitlesid isiku kinnipidamist, eelkõige kahtlustatavana kinnipidamise aluste ja selle protokollile esitatavate nõuete osas.²³

Minnes tagasi kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu juurde, tuleb märkida, et kontseptuaalselt järgis eelnõu kontinentaalses kriminaalmenetluses üldiselt omaksvõetud joont, mille järgi kriminaalmenetlus jaguneb kaheks suureks osaks: kohtueelseks ja kohtumenetluseks.²⁴ Järgnevalt tulebki juttu, millisest mudelist eelnõus kriminaalasja kohtumenetluse kujundamisel lähtuti.

Nagu eelpool juttu oli, siis lähtuti valdavalt võistleva kriminaalmenetluse mudelist, kuigi ei pooldatud täielikult sellele üleminekut. Uue kriminaalmenetluse kõige suuremad erinevused võrreldes kriminaalmenetluse koodeksiga puudutasid just kohtumenetlust. Nagu eelnevalt juba viidatud, siis kohtu alla andmise staadiumi ettevalmistamisel lähtuti eelnõus Itaalia ning risküsitluse instituudi koostamisel Rootsi ja Norra kriminaalmenetlusest. Kuna uus kohtumenetlus oli eelnõu järgi oma olemuselt võistlev (ja seega senise kriminaalmenetlusega võrreldes eelduslikult aeglasem), siis lisati kohtumenetluse kiirendamiseks eelnõusse lihtmenetluste peatükk. Seega jagunes eelnõu kohtumenetluse osas kaheks: lihtmenetlusteks ja kohtumenetluseks.²⁵

Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõus sätestatud lihtmenetluste eesmärgiks oli vähendada kohtumenetluste arvu ja suurendada seeläbi kriminaalmenetluse kiirust ja efektiivsust tervikuna. Eelnõus võeti mõiste „lihtmenetlus“ kasutusele kõigi lühendatud kohtumenetluste ühisenimetajana. Võeti kasutusele kaks täiesti uut lihtmenetluse liiki: lühimenetlus ja käskmenetlus. Seega nägi uus kriminaalmenetluse seadustik lihtmenetlustena ette

²² J. Pradel (viide 14), lk 566.

²³ J. Pradel (viide 14), lk 567.

²⁴ E. Kergandberg. P. Pikamäe (viide 6), lk 559.

²⁵ E. Kergandberg. P. Pikamäe (viide 6), lk 560-561.

lühimenetluse, käskmenetluse ning varasema lihtmenetluse, mis nimetati ümber kokkuleppemenetluseks. Nagu eelpool juba märgitud, siis kokkuleppemenetluse näol oli eelnõus tegemist anglo-ameerika õigussüsteemis väga levinud *plea bargaining*'i kontinentaalse modifikatsiooniga, mille käigus süüdistatav ja prokuratuur lepivad kokku kohaldatava karistuse liigi ja määra osas. Kokkuleppemenetlus, mis on Eesti kriminaalmenetluses toimunud alates 1996. aastast, võimaldab oluliselt vähendada prokuratuuri ja kohtute töökoormust.²⁶

Üldise kohtumenetluse juures tuleb märkida, et kõige suuremad muudatused olid eelnõus esimese astme kohtu menetluse osas. Nagu eelpool juba mainitud, ei näinud eelnõu ette üleminekut puhtakujuliselt võistlevale menetlusele. Eelnõu jättis kohtunikele suhteliselt suured volitused menetlusse sekkumiseks ja vajadusel täiendavate tõendite kogumiseks.

12. veebruaril 2003. aastal võttiski Riigikogu vastu kriminaalmenetluse seadustiku, mis jõustus 1. juulil 2004. aastal.²⁷

²⁶ E. Kergandberg. P. Pikamäe (viide 6), lk 561.

²⁷ H. Lindmäe. Kohtueelne menetlus kriminaalmenetluse seadustiku järgi. *Juridica*, 2003, nr 8, lk 579.

2. Tõhus menetlus

Euroopa Inimõiguste Kohus keeldus kuni 2000. aastani käsitlemast kaebusi, kus isik väitis, et konventsiooni artikli 6 lõikes 1 sätestatud õigust on rikutud kohtumenetluse ebamõistlikult pika kestuse tõttu, ning samal ajal väitis, et riivatud on ka konventsiooni artiklit 13 seetõttu, et tal puudus riigisisene võimalus asjaomase kaebuse esitamiseks.²⁸ Samas on just menetluse ebamõistlik pikkus üks kõige levinumaid kaebusi, mille pärast üldse Euroopa Inimõiguste Kohtusse pöördutakse.²⁹ Eesti kohta on ajavahemikus 2001-2010 Euroopa Inimõiguste Kohtus menetletud 11 kaebust, mis olid esitatud seoses mõistliku menetlusaja rikkumisega, enamik neist küll tsiviilasjades.³⁰

2.1 Mõistlik menetlusaeg

Mõistliku menetlusaja järgimise nõue tuleneb konventsiooni artikli 6 lõikest 1 ja põhiseaduse (PS) §-st 14. PS §-des 13, 14 ja 15 ette nähtud õigus kohtulikule kaitsele hõlmab muu hulgas riigi kohustuse luua põhiõiguste kaitseks kohane kohtumenetlus, mis on õiglane ja tagab isiku õiguste tõhusa kaitse. Konventsiooni artikkel 13 sätestab, et igapähele, kelle konventsioonis sätestatud õigusi ja vabadusi on rikutud, on õigus tegelikule õiguskaitsele.³¹

EIOK artikli 6 lõike 1 esimese lause kohaselt on igapähele oma tsiviilõiguste ja –kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus.³²

Konventsiooni artikli 6 lõikes 1 sätestatud mõistliku menetlusaja nõude eesmärk on vältida seda, et süüdistatav peaks oma tuleviku osas liiga kauaks ebakindlasse olukorda jääma³³, millist eesmärki on toonitanud ka Riigikohtu kriminaalkolleegium.³⁴

²⁸ M. Susi. Õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks. Euroopa Inimõiguste Kohtu käsitlemise ja Eesti õigusruumi näitel. *Juridica*, 2009, nr 1, lk 13.

²⁹ M. Kuurberg. Tõhusad õiguskaitsevahendid pika menetluse heastamiseks Eestis. *Juridica*, 2012, nr 9, lk 678.

³⁰ H. Sepp. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmisest mõistliku menetlusaja tagamise kontekstis. Mõningad olulisemad punktid eelnõus 599 SE. *Juridica*, 2010, nr 8, lk 559.

³¹ Eesti Vabariigi Riigikogu. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. 10.03.2014. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&enr=599SE&koosseis=11.

³² RT II, 2000,11,57.

³³ E. Kergandberg, P. Pikamäe (viide 8), § 274¹, p 1.1.1.

Menetlusaja mõistlikkust hinnatakse Euroopa Inimõiguste Kohtu väljakujunenud praktika kohaselt aga konkreetse kohtuasja asjaolude põhjal, lähtudes seejuures eeskätt järgmistest kriteeriumidest: 1) kohtuasja keerukus; 2) kaebaja käitumine; 3) asjaomaste asutuste (riigivõimu) käitumine ja 4) selle olulisus, mis on kaebaja jaoks konkreetses menetluses kaalul.³⁵

Mõistliku menetlusaja hindamise aluseks võetava perioodi alguspunktina on käsitletav näiteks isiku vahi alla võtmise kuupäev ja aeg, mil isiku suhtes on alustatud kohtueelset menetlust ja ehkki teda ei ole vahistatud, on ta ametlikult uurimisest teada saanud või see uurimine mõjutab teda. Nii on Euroopa Inimõiguste Kohus leidnud otsuses *Malkov vs. Eesti*, et kaebaja suhtes kriminaalmenetluse alustamise ajaks ei saa lugeda kuriteosündmuse suhtes kriminaalmenetluse alustamise kuupäeva ega kuupäeva, mil kaebaja kuuklati üle tunnistajana, vaid kuupäeva, mil uurija koostas kaebaja süüdistatavana vastutusele võtmise määruse ja kaebaja kuulutati tagaotsistavaks. Menetlusaja kulgemise alguseks võib olla ka esimene ülekuulamine politsei poolt või isiku elu- ja tööruumides toimunud läbiotsimine. Riigikohtu üldkogu on EIÕK artikkel 6 mõistes lugenud kriminaalsüüdistuse esitamiseks ka isiku kahtlustatavana kinnipidamise. Kuna kriminaalmenetlus mõjutab oluliselt isiku olukorda, tuleb kriminaalmenetlus lugeda alanuks ajast, mil ametivõimud isiku suhtes eksisteeriva kuriteokahtluse kohta tõendite kogumiseks meetmeid rakendavad, kuna sellega sekkutakse isiku teadmata tema eraellu, näiteks küsitletakse isiku käitumisega seoses tunnistajaid.³⁶ Ajavahemikku, mis jääb aga kuriteo toimepanemise ja isiku suhtes kriminaalmenetluse alustamise vahele, menetlusaja mõistlikkuse hindamisel arvesse ei võeta, sest kriminaalmenetlus ei alga kuriteo toimepanemisega.³⁷

Menetluse lõpuks loetakse mõistliku menetlusaja kontekstis pädevate ametiasutuste või seadusjõustunud kohtuotsust, mis ei ole enam edasikaevatav.³⁸

Kuigi on olemas kriteeriumid, milliste alusel mõistliku menetlusaja pikkust hinnata, ei ole Euroopa Inimõiguste Kohus siiani fikseerinud ühtset ajalist standardit kriminaalmenetluse

³⁴ RKKKo 21.06.2013, 3-1-1-63-13.

³⁵ RKKKo 21.06.2013, 3-1-1-63-13.

³⁶ E. Kergandberg, P. Pikamäe (viide 8), § 274¹, p 2.1.1.

³⁷ E. Kergandberg, P. Pikamäe (viide 8), § 274¹, p 2.1.3.

³⁸ E. Kergandberg, P. Pikamäe (viide 8), §274¹, p 2.1.5.

mõistlikule kestusele, samas on aga Euroopa Inimõiguste Kohus leidnud, et üle 10 aasta kestnud kriminaalmenetlus on igal juhul ebamõislik ja seda sõltumata asjaoludest. Samuti võib liiga pikaks osutada ka üksiku menetlusetapi pikkus, kui on tuvastatud pikem periood, kus ei ole mingit tegevust toimunud.³⁹

Otsuses Kudla vs. Poola tegi Euroopa Inimõiguste Kohus kokkuvõtte oma varasemast praktikast, kus märkis, et paljudes eelnevates lahendites ebamõistliku menetlusaja kohta ei käsitletud EIK konventsiooni artikli 13 riivet seetõttu, et vaatles artikli 6 lõiget 1 kui erinormi (*lex specialis*) artikli 13 suhtes.⁴⁰

Euroopa Inimõiguste Kohus esitas oma käsitluse muutmiseks kaks põhjendust: kaebus ebamõistliku menetlusaja peale konventsiooni artikli 6 lõike 1 alusel ei hõlma seda, et isik soovib asjaomase kaebuse läbivaatamist riigisisese võimuoragni poolt. "Küsimus, kas avaldajal antud asjas oli võimalus saada otsus oma tsiviilõiguste ja –kohustuste või kriminaalsüüdistuse kohta mõistliku aja jooksul, seisab eraldi küsimusest, kas avaldajale oli riigisisese seaduse alusel kättesaadav tõhus kaitsevahend sellekohase kaebuse läbivaatamiseks." Euroopa Inimõiguste Kohtule esitatud ebamõistliku menetlusaja tuvastamine avalduste arv oli väga suur. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et selliste avalduste kuhjumine on „tõsiseks ohuks õigusriiklusele rahvuslikes õigussüsteemides, juhul kui „liigsed viivitused õigusemõistmises“ esinevad seoses sellega, et osapooltel ei ole riigisisest kaitseabinõu.“⁴¹

Euroopa Inimõiguste Kohtu seisukoht pärast Kudla vs. Poola kohtulahendit on see, et isik ei pea ära ootama selle menetluse lõppu, mille kohta ta soovib esitada ebamõistliku kestuse väidet, sest tegemist on eraldiseisva rikkumisega. Samas on Euroopa Inimõiguste Kohus oluliselt leevendanud tõhusa kaitseabinõu tingimusi ebamõistliku menetlusaja peale esitatud kaebuste puhul.⁴²

³⁹ EIKo 19.01.2010, 32594/03, Sobieccy vs. Poola; EIKo 01.04.2010,25382/04, Stefanov ja Yurkov vs. Bulgaaria; EIKo 01.04.2010,23240/04, Rangelov ja Stefanov vs. Bulgaaria; EIKo 08.06.2010,14308/07, Medgyes ja Ruzs vs. Ungari.

⁴⁰ EIKo 26.10.2000, 30210/969, Kudla vs. Poola.

⁴¹ M. Susi (viide 28), lk 13.

⁴² M. Susi (viide 28), lk 13.

2.2 Tõhusad kaitseabinõud

Kohtuasjas *Mifsud vs. Parantsusmaa* on Euroopa Inimõiguste Kohus esimest korda oma praktikas iseloomustanud vastavat abinõu järgmiselt: „Artikkel 13 pakub seetõttu alternatiivi: kaitseabinõu on tõhus, kui teda saab kasutada kohtuasjaga tegelevate kohtute otsuse kiirendamiseks või kui ta annab osapooltele sobiva hüvitise juba esinenud viivituste eest.“⁴³

Euroopa Inimõiguste Kohus on lisaks märkinud, et õiguskaitsevahend on konventsiooni artikli 13 mõttes tõhus, kui see võimaldab ennetada või lõpetada menetluse mõistliku aja rikkumise eest.⁴⁴

Kohus peab seega lubatavaks olukorda, kus lepinguosaline riik jätkab ebamõistlikult veninud kohtumenetlust ning välistab oma vastutuse põhiõiguse rikkumise eest sellega, et maksab kahjustatud isikule hüvitist, s.t sisuliselt „ostab“ ennast vabaks põhiõiguste rikkumisest. Põhjuseks võib olla see, et praktiliselt on keeruline lõpetada ebamõistlikult veninud kohtumenetlust ning riigi valikuvõimalused ongi piiratud üksnes õiglase rahalise hüvitisega. Kohus tunnustab Euroopa Nõukogu liikmesriigi õigussüsteemis valitseva olukorra konventsiooni artiklit 13 rahuldavaks juhul, kui riik on kehtestanud kas eraldi seaduse, mis võimaldab menetlust ebamõistliku menetlusaja tuvastamiseks, või teinud muudatusi olemasolevatesse kohtumenetlusseadustesse või konstitutsioonilisi kaebusi lubavatesse seadustesse. Eri olukord on, kui riigi kõrgem kohus suunab oma juhiste kaudu alama astme kohtuid vastavasisulise kaebevõimaluse tunnustamisele ja rakendamisele. Sellisel juhul on eraldiseisva seaduse vastuvõtmine või olemasolevate seaduste muutmine möödapääsmatu.⁴⁵

Kohus on korduvalt pööranud nii Eesti Vabariigi kui ka teiste Euroopa riikide tähelepanu vajadusele tõhustada kontrolli kohtumenetluse läbiviimise üle mõistliku aja jooksul. Sarnaseid korralekutsuvaid meeldetuletusi on mitut puhku teinud ka Eesti Vabariigi põhiseaduslike institutsioonide esindajad, kes põhiõiguste järgimise eest vastutavad.⁴⁶

⁴³ EIKo 11.09.2002, 57220/00, *Mifsud vs. Prantsusmaa*.

⁴⁴ EIKo 08.11.2007, 11548/04, *Saarekallas OÜ vs. Eesti*.

⁴⁵ M. Susi (viide 28), lk 13-14.

⁴⁶ Eesti Vabariigi Riigikogu (viide 31).

2.3 Riigisised õiguskaitsevahendid kriminaalmenetluse pikkuse vaidlustamisel

2007. aasta lõpu seisuga puudus Eestis tõhus riigisene õiguskaitsevahend ebamõistliku menetlusaja peale esitatud kaebuste lahendamiseks. Samas on Euroopa Inimõiguste Kohus mõõnud, et Riigikohtu pädevuses võiks olla sellise õiguskaitsevahendi kujundamine oma praktika kaudu. Sellisele järeldusele viib Euroopa Inimõiguste Kohtu tunnustus Riigikohtu tegevusele, kes oma lahendites on tõlgendanud põhiseaduses sätestatud põhiõigusi laiendavalt ehk soodsamalt oma õiguste rikkumist väitnud isikute suhtes.⁴⁷

2008. aasta lõpus tegi Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelvalve kolleegium lahendi individuaalse põhiseaduslikkuse järelvalve korras esitatud R.P. avalduse kohta. Avaldaja, kelle suhtes oli kriminaalmenetlus kestnud juba üle 12 aasta, palus tuvastada kas põhiõiguste rikkumine ebamõistliku menetlusaja tõttu või tõhusa õiguskaitsevahendi puudumine sellise rikkumise riigisiseseks tuvastamiseks. Samuti palus avaldaja mõista talle õiglase hüvitus Riigikohtu äranägemisel. Kuigi kolleegium leidis avalduse analüüsi käigus, et avaldaja põhiõigust menetlusele mõistliku aja jooksul on rikutud, jättis ta avalduse läbi vaatamata seetõttu, et kolleegiumi hinnangul oli avaldajal võimalik esitada sellekohase rikkumise väide maakohtule. Põhiseaduslikkuse järelvalve kolleegium asus 30.12.2008. a kohtulahendis seisukohale, et kriminaalasjades peab asja sisuliselt läbivaatav kohus lahendama ka kaebuse menetluse ebamõistliku aja kohta. Selline lahend tuleb teha vahetult pärast sellekohase kaebuse esitamist kohtumenetluse käigus ning seda ei tohi lükata edasi asja sisulise lahendamise staadiumisse. Põhiõiguse rikkumise rahalise hüvitamise taotlus tuleb aga Riigikohtu suunise kohaselt esitada halduskohtusse riigivastutuse seaduse alusel.⁴⁸

Euroopa Inimõiguste Kohtu käsitluses on aga õiguskaitsevahend tõhus siis, kui ta võimaldab lahendada kaebuse sisuliselt ja määrata vajadusel rikkumise eest hüvitise. Riigikohus on varasemalt viidanud kolmele võimalusele seoses sellega, milline on kriminaalkohtu pädevus ebamõistliku menetlusaja peale esitatud kaebuse lahendamisel:

- kohtumenetluse lõpetamine;
- õigeksmõistava otsuse tegemine;
- põhiõiguse rikkumise fakti arvestamine karistuse kergendamisel.⁴⁹

⁴⁷ M. Susi (viide 28), lk 15.

⁴⁸ M. Susi (viide 28), lk 15-16.

⁴⁹ M. Susi (viide 28), lk 16.

Seoses viidatud kolme võimalusega tuleb siinkohal märkida, et alates 1. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatustest ei ole mõistliku menetlusaja möödumine enam süüdistatava õigeksmõistmise ega kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvi 202 kohaldamise alus, sest jõustunud muudatustega nägi seadusandja sellises olukorras ette teistsugused õiguskaitsevahendid, mis on sisalduvad kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvides 205², 274² ja 306 lõikes 1 punktis 6¹.⁵⁰

2011. aasta 1. septembril jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 274² näeb ette kriminaalmenetluse lõpetamise kohtuistungil seoses menetluse mõistliku aja möödumisega. See tähendab seda, et kui kohtulikult arutamisel tuvastatakse, et kriminaalasja ei ole võimalik mõistliku menetlusaja jooksul lahendada ja süüdistatava õiguse rikkumist kriminaalasja arutamisele mõistliku aja jooksul ei ole võimalik muul viisil heastada, võib kohus süüdistatava nõusolekul kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvis 205² (nimetatud paragrahv sätestab, et kui kriminaalasja ei ole võimalik mõistliku menetlusaja jooksul lahendada, võib kahtlustatava nõusolekul kuriteo raskust, kriminaalasja keerukust ja mahukust, kriminaalmenetluse senist käiku ja muid asjaolusid arvestades kriminaalmenetluse määrusega lõpetada) sätestatud asjaolusid arvestades kriminaalmenetluse lõpetada. Kui menetlus sellises olukorras lõpetatakse, tuleb sellest teatada ka kohtu esimehele. Samuti lisandus kriminaalmenetluse seadustikku alates 2011. aasta 1. septembrist § 306 lõige 6¹, mis näeb ette varasemalt kohtupraktikas nimetatud võimaluse karistust mõistliku menetlusaja ületamise tõttu kergendada.⁵¹

Eelpool viidatud sätete, mis näevad ette menetluse lõpetamise või karistuse kergendamise asjakohaste aluste olemasolul, näol on tegemist hüvitava, mitte aga ennetava meetmega. Seadusesse lisandunud paragrahvi 274¹ näol on aga tegemist ennetava meetmega⁵², mis tuleb käesoleva magistratöö kolmandas peatükis pikemalt käsitlemisele.

Mõistliku menetlusaja ületamisest tuleneva põhiõiguse rikkumise arvestamine karistust kergendava asjaoluna ei vasta aga õiguskaitsevahendi mõistele. Esiteks seetõttu, et lahend peaks põhiõiguste rikkumise osas jõustuma võimalikult kiiresti pärast rikkumise fakti

⁵⁰ M. Kuurberg (viide 29), lk 679.

⁵¹ RT I, 14.03.2011, 35.

⁵² H. Sepp (viide 30), lk 561.

tuvastamist. Kohtumenetluse ajal ei ole aga teada, millal jõutakse sisulise kohtulahendini, ning seetõttu võiks hüvitis rikkumise eest - Riigikohtu käsitluse kohaselt⁵³ - lükkuda ajaliselt põhjendamatult kaugemale. Teiseks ja peamiselt ei ole menetluse kestel kriminaalkohtule teada, kas suuline menetlus lõpeb õigeksmõistava või süüdimõistva otsusega. Juhul kui menetlus lõpeb õigeksmõistva otsusega, kuid kohus soovis põhiõiguste rikkumise fakti kasutada karistust kergendava asjaoluna, siis jääks isikul saamata hüvitis põhiõiguste rikkumise eest.⁵⁴

Ka varasemalt kohaldatavad õiguskaitsevahendid, millisteks olid kohtumenetluse lõpetamine ja õigeksmõistev kohtuotsus ei näi esmapilgul sellised kohased hüvitised, mida Euroopa Inimõiguste Kohus on tuletanud artikli 13 nõuetest menetluse ebamõistliku aja kohta. Euroopa Inimõiguste Kohtu käsitluses peab tõhus õiguskaitsevahend kas võimaldama menetluse kiirendamist või õiglast hüvitist, kusjuures hüvitisena peavad uue kaitsevahendi seadustanud lepinguosalisel riigid enamasti silmas rahalist hüvitist.⁵⁵

Siiski ei saa välistada, et pakutav hüvitis kriminaalmenetluse lõpetamise või õigeksmõistva kohtuotsuse näol on siiski kooskõlas konventsiooni artikli 13 nõuetega kohasele hüvitisele mõistliku menetlusaja rikkumise eest. Nii on Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kohaselt riigid ise pädevad otsustama, milline konkreetne hüvitusviis on sobivaim kaitsevahend mingi rikkumise korral. Küsitav on aga sellise hüvitise selgus ja universaalsus. Isiku soov jätkata kriminaalkohtumenetlust rehabiliteerimise eesmärgil välistab väljapakutud hüvitise määramise, kuid teisi hüvitisi kohtul pakkuda ei ole. Samuti tundub raskete isikuvastaste kurigegude puhul ebaproportsionaalne, kui kohus lõpetab kriminaalasja menetluse hüvitisena ebamõistlikult pikalt kulgenud arutamise või kohtueelse menetluse eest.⁵⁶ Ka Riigikohus on oma praktikas märkinud, et mõistliku menetlusaja hindamisel tuleb kriminaalasja keerukuse, mahukuse, muude konkreetsete asjaolude ja menetluse senise käigu kõrval hinnata ka kuriteo raskust, millises isikut süüdistatakse.⁵⁷ Juhul kui aga prokuratuur vaidlustab kriminaalasja lõpetamise või õigeksmõistva otsuse, siis muutub hüvitis ajaliselt ja sisuliselt ebakindlaks. Ilmselt just sellistel kaalutlustel on Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas erandlik see, et

⁵³ RKKKm 30.12.2008, 3-4-1-12-08.

⁵⁴ M. Susi (viide 28), lk 16.

⁵⁵ M. Susi (viide 28), lk 16.

⁵⁶ M. Susi (viide 28), lk 17.

⁵⁷ RKKKo 30.12.2008, 3-4-1-12-08.

menetluse käigus toimunud põhiõiguste rikkumise hüvitiseks on menetluslikud järelused mingis teises, kuigi esimese menetlusega seotud menetluses.⁵⁸

Euroopa Inimõiguste Kohus on lahendis *Sürmeli vs. Saksamaa* leidnud, et kuigi Saksamaa Liidukonstitutsioonikohus võib kuulutada pikalt veninud kohtuasja menetlemise põhiseadusega vastuolus olevaks ning nõuda alamatelt kohtutelt menetluse kiirendamist, „ei ole Saksamaa Liidukonstitutsioonikohtul pädevust kehtestada alamatele kohtutele tähtaegu või nõuda teisi meetmeid menetluse kiirendamiseks; samuti ei saa ta määrata kompensatsiooni“.⁵⁹

Slovakkia jäi aga 2000. aastate alguses kaotajaks mitmes Euroopa Inimõiguste Kohtu menetluses seoses ebamõistlikult pika kohtupidamise ajaga. Slovakkia valitsus väitis nendes kohtuasjades, et riigivastutuse seaduse alusel on isikutel võimalik taotleda hüvitist mittemateriaalse kahju ees pika menetlusaja korral, kuid Euroopa Inimõiguste Kohtu arvates ei taganud olemasolev menetlus piisavalt väljavaateid edule ning oli seetõttu ebatõhus. Siit nähtub, et viide üldnormi piires eksisteerivale võimalusele taotleda hüvitist riigivastutuse seaduse kaudu ei ole piisavalt selge ja praktiline, vastamaks konventsiooni artikli 13 nõuetele.⁶⁰

Eeltoodu taustal tuleb aga märkida, et Euroopa Inimõiguste Kohus on korduvalt rõhutanud, et kehtib riigisiseste õiguskaitsevahendite ammendamise nõue, s.t subsidiaarsuspõhimõte, mille eesmärk on pakkuda konventsiooniosalistele riikidele võimalust ennetada või heastada oma väidetavad rikkumised enne selliste väidete esitamist inimõiguste kohtule. Kohus rõhutas, et seni, kui riikidel on olnud võimalus heastada rikkumised oma õigussüsteemis, on riigid vabastatud vastutusest nende tegude eest rahvusvahelise organi ees. Seda muidugi eeldusel, et riigil on olemas enda õigussüsteemis tõhus õiguskaitsevahend väidetava rikkumise vastu, mis on konventsiooni artiklis 13 sätestatud eeldus. Nii peab see sama kaebus olema enne Euroopa Inimõiguste Kohtule esitamist, olema esitatud ka, vähemal põhimõtteliselt, asjakohasele riigisisesele kohtule ning riigisiseses õiguses ette nähtud formaalseid nõudeid ja ka tähtaegu arvestades.⁶¹

⁵⁸ M. Susi (viide 28), lk 17.

⁵⁹ EIKo 08.06.2006,75529/01, *Sürmeli vs. Saksamaa*.

⁶⁰ M. Susi (viide 28), lk 16.

⁶¹ M. Kuurberg (viide 29), lk 677-678.

Kuna menetluse ebamõistlik pikkus ohustab vahetult Euroopa Inimõiguste Kohtu tegevuse tõhusust ja konventsiooniga tagatud inimõiguste kaitse süsteemi, on Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee võtnud vastu ka eraldi soovitusi, et riigid pööraksid selles valdkonnas eriti suurt tähelepanu subsidiaarsuspõhimõtte järgimisele. Menetluse pikkusega seotud asjade riigisisene lahendamine on oluline ka kaebajate jaoks, aidates lisaks sellele kaasa ka Euroopa Inimõiguste Kohtu töökoormuse vähendamisele. Kaebajate jaoks on selliste kaebuste lahendamine riigisisises menetluses kiirem, sest Euroopa Inimõiguste Kohus arutab talle esitatud kaebusi, lähtudes 9. novembril 2010. a avalikustatud prioriteetidest, mille kohaselt jagatakse esitatud kaebused seitsmesse kategooriasse.⁶² Kuni selle ajani, s.t 2009. aastani arutas inimõiguste kohus kaebusi kronoloogilises järjekorras, s.t kaebuse saabumise aja järgi. 2009. aastal sätestas kohus aga kasvavast töökoormusest tingituna oma kohtureeglites (reegel 41) õiguse seada ise endale prioriteetid. Alates sellest ajast võtab inimõiguste kohus kaebuste arutamisel arvesse tõstatatud probleemide tähtsust ja kiireloomulisust.⁶³

Nimetatud prioriteetide alusel on seitsmesse kategooriasse kuuluvad prioriteetidid järgmised:

- 1) Eriti kiireloomulised kaebused (oht elule; kiireloomulised asjad, mis on seotud eraelu ja perekonnaga, eelkõige, kui kõne all on lapse heaolu; samuti esialgse õiguskaitse taotlused);
- 2) Konventsioonisüsteemi tõhusust mõjutavad kaebused, eelkõige kaebused, mis paljastavad struktuuralseid probleeme riigis; samuti tähtsad üldist huvi pakkuvad küsimused ning riikidevahelised kaebused;
- 3) Kaebused, mis on esitatud artiklite 2 (õigus elule), 3 (piinamise keelamine), 4 (orjuse ja sunniviisilise töötamise keelamine) ja 5 lg 1 (õigus isikuvabadusele ja –puutumatusse) alusel, st kaebused, mis puudutavad isikute väärikust ja kehalist puutumatusi;
- 4) Potentsiaalselt põhjendatud kaebused, mis on esitatud muude artiklite alusel;
- 5) Kaebused, millega analoogseid kaebusi on piloototsusemenetluses või muus lõpetatud kohtuasjas juba analüüsitud;
- 6) Vastuvõetavusega seotud küsimusi tõstatavad kaebused;
- 7) Selgelt vastuvõetamatud kaebused.⁶⁴

Nagu nähtub eelpool viidatud inimõiguste kohtu prioriteetidest, siis kuuluvad konventsiooni artikli 6 alusel esitatud menetluse pikkust puudutavad kaebused kas potentsiaalselt

⁶² M. Kuurberg (viide 29), lk 677-678.

⁶³ Euroopa Inimõiguste Kohtu prioriteetidid. Arvutivõrgus: <http://www.vm.ee/?q=node/12962>.

⁶⁴ The Court's Priority Policy. Arvutivõrgus: http://www.echr.coe.int/Documents/Priority_policy_ENG.pdf.

põhjendatud muude kaebuste alla, s.o neljas kategooria või korduvkaebuste kategooriasse, mis lahendatakse alles viienda järgu kaebustena. Sellest tulenevalt on aga nii kaebajate, vastustajariikide kui ka Euroopa Inimõiguste Kohtu enda huvides, et menetluse pikkust puudutavad kaebused lahendataks riigisisises menetluses, mis on kiirem ja tõhusam.⁶⁵

Järgnevalt leiavadki käsitlemist Eesti riigisisised õiguskaitsevahendid, mis tuleb Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kohaselt kriminaalmenetluse pikkuse vaidlustamisel esmalt läbida.

2.4 Mõistliku menetlusaja tagamise õiguskaitsevahendid Eestis

Euroopa Inimõiguste Kohus tegi 4. jaanuaril 2012. aastal Eesti Vabariigi suhtes kaks vastuvõetamatuse otsust. Nii Urmas Velleste kaebuses Eesti Vabariigi vastu kui Juri Andtejevi kaebuses Eesti Vabariigi vastu asus inimõiguste kohus seisukohale, et kaebajad olid riigisisest jätnud tõhusad õiguskaitsevahendid kasutamata. Kohus leidis, et just nende kasutamata jäetud õiguskaitsevahendite kaudu oleks saanud heastada kriminaalmenetluse ebamõistliku kestuse rikkumist. Kohus rõhutas neis kahes lahendis juba varasemalt viidatud seisukohta, mille kohaselt saab Euroopa Inimõiguste Kohtule esitada kaebuse alles siis, kui vähemalt põhimõtteliselt on samasugune kaebus tõstatatud riigisiseses kohtus vastavalt riigisiseses seaduses sätestatud formaalsetele nõuetele ja tähtaegadele. Konkreetsemalt viitas inimõiguste kohus kahele olulisele lahendile: Riigikohtu 30. detsembri 2008. aasta põhiseaduslikkuse järelvalve kolleegiumi otsusele nr 3-4-1-12-08 ja Malkov vs. Eesti 4. veebruaril 2010. aastal tehtud otsustele. Märgitud lahendid, Velleste ja Andrejevi, on selgeks juhiseks Eesti Vabariigi vastu kaebuse esitajatele, kuna nimetatud lahendites jõudis inimõiguste kohus seisukohale, et isik, kes pöördub Euroopa Inimõiguste Kohtusse, peab olema tõstatanud need kaebused riigisiseses menetluses kohasel viisil ja vaielnud sellel teemal kuni Riigikohtuni.⁶⁶

⁶⁵ M. Kuurberg (viide 29), lk 677-678.

⁶⁶ Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. Arvutivõrgus: <http://humanrights.ee/inimoiguste-aruanne-2/inimoigused-eestis-2012/oigus-oiglasele-kohtulikule-arutamisele/>.

3. Kiirem kriminaalasja kohtulik arutamine

3.1 2011. aasta 1. septembril jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatused

Maakohtus toimuva eelmenetluse sisu avab kriminaalmenetluse seadustiku 10. peatüki 1. jagu.⁶⁷ Käesolevas magistritöös maakohtus toimuv eelmenetlus käsitlemist ei leia, kuigi ka eelmenetlusesse tulid mõningad muudatused seoses 1. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatustega. Käesolevas töö keskendub 1. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatustele, vaadeldes, kas ja millised muudatused muudavad üldmenetluses kohtusse saadetud kriminaalasja kohtulikku arutamist kiiremaks ning võrreldes neid kuni 2011. aasta 31. augustini kehtinud sätetega.

2011. aasta 1. septembril lisandusid kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 267 lõiked 4¹ ja 4², millest esimene sätestab, et kohus võib menetlusest kõrvaldada kaitsja, esindaja või prokuröri, kui isik ei ole võimeline kohtus nõuetekohaselt esinema või on kohtumenetluses näidanud end ebaausana, asjatundmatuna või vastutustundetuna, samuti kui ta on pahatahtlikult takistanud asja õiget ja kiiret menetlemist või jätnud korduvalt täitmata kohtu korralduse. Lõige 4² kohaselt, kui kohus kohaldab lõigetes 4 (kui prokurör, esindaja või kaitsja rikub kohtuistungiga, ei täida kohtuniku korraldust või väljendab oma käitumisega lugupidamatust kohtu vastu, võib kohus teda määrusega trahvida) või 4¹ sätestatud, teeb ta viivitamata kohtumenetluse poolele ettepaneku valida endale uus esindaja või kaitsja või prokuratuurile ettepaneku nimetada uus prokurör kohtu määratud ajaks. Samuti sisaldab nimetatud lõige ka varasemas redaktsiooni sisaldunud ettekirjutust (varasemalt küll ainult seoses trahvimisega), mille kohaselt teeb kohus advokaadi või prokuröri suhtes lõigetes 4 ja 4¹ sätestatud kohaldamise teatavaks vastavalt kas advokatuuri juhatusele või prokuratuurile.⁶⁸

Nimetatud lisandud lõike 4¹ puhul tuleb märkida, et nimetatud isikute menetlusest kõrvaldamine on võimalik ka taandamist reguleerivatest sätetest juhindudes. Antud abinõu seadustikku lisamise tingis kohtuistungiga korra kindlustamise vajadus ning ka nimetatud isikute tegevuse efektiivsuse kindlustamise vajadus.⁶⁹ Antud juhtul ei analüüsi ma siinkohal kõrvaldamise alustena mittenõuetekohast esinemist, ebaausust, asjatundmatust,

⁶⁷ RT I, 14.03.2011,35.

⁶⁸ RT I, 14.03.2011,35.

⁶⁹ E. Kergandberg, P. Pikamäe (viide 8), § 267 p. 2.1, 2.3.

vastutustundetuse või korduva kohtu korralduse täitmata jätmise tõttu menetlusest eemaldamist, vaid ainult pahatahtlikult asja õige ja kiire menetlemise takistamist. Nii sätestab lõikes 4¹ nimetatud võimalus, et isiku võib menetlusest kõrvaldada juhul, kui ta on pahatahtlikult takistanud asja õiget ja kiiret menetlemist. Silmas tuleb aga pidada, et isikut võib menetlusest kõrvaldada sellisel juhul vaid siis, kui ta on sellisel moel toimunud pahatahtlikult, kuna toimimisviis, mis takistab õiget ja kiiret menetlemist, ei pruugi alati olla pahatahtlik. Näiteks võib mõjuval põhjusel kohtuistungile ilmumata jätmine küll asja kiiret menetlemist takistada, kuid sellisel juhul ei ole isik toiminud pahatahtlikult. Kui aga kohtuistungil ilmneb, et mõni kohtumenetluse pool kasutab näiteks taotluste ja vastuväidete esitamise õigust süstemaatiliselt just selleks, et kohtumenetlust takistada või venitada, tuleb kohtul sellisele käitumisele reageerida meetmetega, mille kasutamise võimalused on märgitud Riigikohtu lahendis nr 3-1-1-81-11.⁷⁰

Riigikohus on olukorras, kus märkimisväärne osa kohtuliku arutamise ajast kulus süüdistatava sõnavõttudele, mida süüdistatav pidas enda arvukate taotluste põhjendamisel kui ka kohtu küsimustele vastates. Need esinemised olid pikad, samas sageli abstraktsed ja paljasõnalised, väljusid enamasti käsitletava küsimuse raamidest, sisaldasid kordusi ja nende põhisisu taandus peaaegu alati menetleja süüdistatamisele tema tagakiusamises ja põhiõiguste rikkumises. Samuti peatus süüdistatav pikalt teemadel, mille üksikasjalikum käsitlemine kohtuistungil rakendamisel või tõendite uurimise alstraadiumis ei olnud asjakohane. Lisaks sellele esitati pidevalt menetluslikke taotlusi, vastuväiteid prokuröri ning kohtu tegevusele ja iga sellise taotluse põhjendamiseks esineti mahuka sõnavõttuga. Ning lisaks süüdistatavale võtsid ühe ja sama taotluse või vastuväite osas pikalt sõna ka mõlemad süüdistatava kaitsjad. Antud asjas heitis Riigikohus kriminaalasja menetlejale, see tähendab konkreetselt maakohtule, ette mõistliku menetlusaja tagamise kontekstis seda, et kohus ei astunud piisavalt samme tõkestamiseks süüdistatava ja tema kaitsjate menetlust halvavat tegevust. Kuigi maakohus märkis ise ühes taandamistaotluse lahendamise määruses, et kaitsjad jätkavad venitamistaktikat.⁷¹

Riigikohus leidis antud olukorras, et kohtul on võimalik määrata, et kõik taotlused (sealhulgas näiteks taandamistaotlus kohtu vastu), mis ei ole olemuslikult seotavad menetlustoiminguga (näiteks mingi tõendi uurimisega), tuleb esitada korraga ja selleks kohtu poolt määratud

⁷⁰ E. Kergandberg, P. Pikamäe (viide 8), § 267 p. 2.8.

⁷¹ RKKKo 04.11.2011, 3-1-1-81-11.

kindlals ajal. Samuti võib kohus juhul, kui see on vajalik kohtumenetluse korrakohaseks toimimiseks konkreetses asjas, seada kohtumenetluse poole taotluse või vastuväite arutamiseks mõislikud ajalised piirangud. Piirata ei tohi KrMS § 300 lõikest 2 tulenevalt vaid kohtukõne kestust. Muudel juhtudel on kohtul võimalik aga panna paika kindel mõistlik aeg, mis kohtumenetluse poolele seisukoha väljendamiseks anatakse. Samuti ei ole juhul, kui ühte süüdistatavat kaitseb mitu kaitsjat või riiklikku süüdistust esindab mitu prokuröri nõutav, et taotluse või vastuväite kohta saaksid oma arvamust avaldada kõik kaitsjad või prokurörid. Kohus võib kohustada kaitsjaid ja prokuröre omavahel kokku leppima, kes kaitsjatest või prokuröridest konkreetse taotluse või vastuväite osas sõna võtab. Kui aga kohtumenetluse pool kaldub teemast kõrvale, tuleb kohtul taotluse või vastuväite suuline põhjendamine katkestada.⁷²

Viimase võimalusena nägi Riigukohus ette, et kui muude abinõudega ei õnnestu kohtumenetluse poole obstruktsionistlikku käitumist takistada, tuleb kohtul kaaluda kaitsja või prokuröri menetlusest eemaldamist just viidatud 1. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 267 lõike 4¹ alusel.⁷³

Töö autor leiab, et nimetatud säte, mis võimaldab asja õiget ja kiiret menetlust pahatahtlikult venitava kaitsja või prokuröri menetlusest eemaldada, on mõistliku menetlusaja tagamise kontekstis vägagi oluline, kuna tihtipeale kasutatakse teadlikult korduvate taotluste esitamise näol venitamistaktikat. Nii on Riigikohus ka varasemalt viidanud sellele, et kohtul tuleb mõistlikult piirata just taotluste arutamise aega.⁷⁴ Ka inimõiguste kohus on menetlusaja mõistlikkuse tagamise kontekstis leidnud, et menetluse juhtimine, sealhulgas oluliste ja ebaoluliste tõendite eristamine ja poolte tegevusele või tegevusetusele hinnangu andmine on asja arutava kohtu pädevuses.⁷⁵ Selline kohtumenetluse poole obstruktsionistlik tegevus ei tohi hakata dikteerima kohtumenetluse kulgu ja muuta kohut protsessiosaliste pantvangiks.⁷⁶ Kui kohtul on aga pahatahtlikult menetlust venitavale tegevusele reageerimiseks olemas abinõu kohtumenetluse poole menetlusest eemaldamise näol, siis on sellist olukorda võimalik vältida ning võimalik tagada ka asja menetlemist mõistliku aja jooksul.

⁷² RKKKo 04.11.2011, 3-1-1-81-11.

⁷³ RKKKo 04.11.2011, 3-1-1-81-11.

⁷⁴ RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10.

⁷⁵ EIKo 01.06.2006,36719/03, Stojič vs. Horvaatia.

⁷⁶ RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10.

Järgnevalt tulevad käsitlemisele kohtulikku uurimist reguleerivatesse sätetesse tehtud muudatused.

Kohtuliku uurimise algust reguleerivas paragrahvis 285 muutus teine lõige, mis sätestab alates 1. septembrist 2011. aastast, et prokurör annab ülevaate süüdistusest ja süüdistust kinnitavatest tõendtest, mille uurimist ta kohtulikul uurimisel taotleb.⁷⁷ Muudatusena ei näe nimetatud lõige enam ette seal varasemalt sätestatud, mille kohaselt pärast ülevaate andmist kohustus prokurör esitama kohtule kriminaaltoimiku.⁷⁸ Nimetatud muudatus on tingitud sellest, et alates 1. septembrist 2011. aastast esitab prokurör kriminaaltoimikus olevad tõendid kohtule eraldi ning kohus otsustab ka iga tõendi vastuvõtmise eraldi.⁷⁹

Käsitledes tõendite esitamist täiendavalt, tuleb märkida, et seadustikku lisandusid paragrahvid 286¹ ja 286², millest esimene sätestab tõendi vastuvõetavuse üldtingimused ning teine varasema risküsitluse samas või teises kriminaalasjas. Nimetatud vastuvõetavuse tingimused tulevad käesolevas töös käsitlemisele ka seoses ütluste deponeerimise võimalusega, kuid siinkohal tuleb märkida, et § 286¹ lõige 1 näeb ette, et kohus võtab vastu ainult sellise tõendi ja korraldab sellise tõendi kogumise, millel on kriminaalasjas tähtsust. Lõige 2 sätestab aga juhud, millal kohus võib tõendi vastuvõtmisest keelduda ja selle tagastada või siis keelduda üldse tõendi kogumisest. Lõige 3 sätestab aga, et tõendi vastuvõtmise või tõendite kogumisest keeldumisel peab kohus tegema määruse, mis kantakse kohtuistungil protokollile.⁸⁰

§ 286² sätestab lõikes 1, et isiku poolt sama kriminaalasja varasemal kohtulikul arutamisel antud ütlused on lubatavad tõendina samadel asjaoludel, kui ütlused, mis isik annaks menetletavas kriminaalasjas kohtuistungil. Lõige 2 selgitab täiendavalt, et isiku poolt teise kriminaalasja kohtulikul arutamisel antud ütlused on lubatavad tõendina samadel alustel kui deponeeritud ütlused või seadustiku paragrahvis 294 nimetatud juhul. Lõike 3 kohaselt on aga varasema risküsitluse käigus antud ütlused tõendina lubatavad, välja arvatud juhul, kui kõrgema astme kohus on selle risküsitluse või muude menetlusnormide rikkumise tõttu välistanud. Siinkohal tuleb kõrvalepõikena märkida, et ka 1. juulil 2004. aastal jõustunud paragrahv 294 muutus 1. septembril 2011. aastal, sätestades alates sellest ajast, et kui süüdistatavat ei ole võimalik kohtuistungil risküsitleda, võib kohus kohtumenetluse poole

⁷⁷ RT I, 14.03.2011,35.

⁷⁸ RT I, 23.02.2011,45.

⁷⁹ RT I, 14.03.2011,35.

⁸⁰ RT I, 14.03.2011,35.

taotlusel lubada esitada tõendina süüdistatava poolt kohtueelses menetluses või sama või teise kriminaalasja varasemal kohtulikul arutamisel antud ütlusi, kui:

1. süüdistatav keeldub kohtulikul uurimisel ütlusi andmast;
2. kohtulik arutamine toimub süüdistatava osavõttuna.⁸¹

Varasemaga võrreldes on muutunud ka see, et varasem redaktsioon sätestas nimetatud ütluste avaldamise kohtumenetluse poole taotlusel⁸², hilisem redaktsioon aga tõendina vastuvõtmise. Nii vastuvõtmise kui ka avaldamise puhul on aga alused samad: ütluste andmisest keeldumine, arutamine süüdistatava osavõttuna.⁸³

Nimetatud sätted lisandusid täpsustamaks tõendite esitamise ja kogumise korda ning lubatavuse hindamist. Sätete üheks eesmärgiks oli ka lähendada tsiviil- ja kriminaalkohtumenetluses kehtivaid reegleid, mistõttu need on kujundatud tsiviilkohtumenetluse seadustiku paragrahvide 231 ja 238 eeskujul. Arvestades süütuse presumptsiooni ja Eesti kriminaalmenetluses juurdunud arusaama ei ole omaksvõtt, mis on tsiviilkohtumenetlus seadustikus sätestatud, kriminaalmenetlusele päris ülekantav. Sellest tulenevalt sätestab kriminaalmenetluse seadustikku lisandunud paragrahv 286² selle pehmendatud kujul tõendi esitamisenä poolte nõusolekul. Selle sätte eesmärgiks on tõhustada ja kiirendada kohtumenetlust. Näiteks on anglo-ameerika võistlevas menetluses osaline omaksvõtt tuttav printsiip, mida kasutatakse USA kohtutes kriminaalmenetluses.⁸⁴ Tavaliselt lepatakse seega kokku, et vaidluse all ei ole tunnistajate kvalifikatsioon ja näiteks dokumentide vastavus kuulduste reegli mõnele erandklauslile. Samas võib olla ka mõni koosseisuelement omaks võetud ning sellisel juhul loetakse see tõendatuks ilma, et oleks vaja esitada täiendavaid tõendeid.⁸⁵ Kõrvalepõikena võib märkida, et ka Prantsuse õigusse lisandus 1. oktoobril 2004. aastal uus menetluse vorm, mis eeldas ülestunnistusele ilmumist, nimelt jätkas nimetatud menetlusvorm Prantsuse õiguses 1999. aastast eksisteerinud kokkuleppemenetluse traditsiooni ning selle eesmärk oli kiirendada ja lihtsustada nende asjade kohtumenetlust, mil kurjategijad tunnistavad enda seotust. Selline süü omaksvõtt tingib

⁸¹ RT I, 14.03.2011,35.

⁸² RT I, 23.02.2011,45.

⁸³ RT I, 23.02.2011,45; RT I, 14.03.2011,35.

⁸⁴ Annotation 16-Fourteenth Amendment. Arvutivõrgus: <http://constitution.findlaw.com/amendment14/annotation16.html>. 03.05.2014.

⁸⁵ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&enr=599SE&koosseis=11.

selle, et prokurör pakub kergemat karistust, millise kinnitab kohus. Kergemate karistustena kohaldatakse trahve, konfiskeerimist ja üldkasulikku tööd.⁸⁶

Käesoleva sätte eesmärgiks on tõhustada ja kiirendada kohtumenetlust ning töö autorina leian, käesolev säte kiirendab oluliselt kriminaalmenetlust. Tuleb nentida, et kui süüdistatav tunnustab tsiviilhagi, võttes selle omaks, on kohus õigustatud ja kohustatud tsiviilhagi TsMS § 440 lg 1 alusel rahuldama⁸⁷. Kohtul on küll antud juhul põhjendamise kohustus rahuldatud hagi suuruse osas, kuid hagi tõendamiseks ei pea tegema nii suuri pingutusi, kui tsiviilhagi puhul, mida süüdistatav ei tunnista. Kui süüdistatav tunnustab ennast kohtuliku uurimise alguses esitatud süüdistuses süüdi, siis on süüdistatajal kohustus esitada kohtule süüdistuse tõendamiseks tõendid ja kohus peab neid tõendeid uurima. Kuigi kohtueelses menetluses enda süüdi tunnustamise korral tuleb küll koguda täiendavaid tõendeid, s.t ainult süüdistatavapoolsest süü tunnustamisest ei piisa, kiirendab selline süü tunnustamine oluliselt tõendite kogumist ja seda just kahtlustatavalt saadavate andmete tõttu. Tõendite kiirema kogumise korral lüheneb aga kohtueelse menetluse pikkus ja kriminaalasi jõuab kohtumenetlusesse kiiremini ning seega läheb kriminaalasi menetlemisele tervikuna vähem aega. Lisaks sellele, et kahtlustatavalt saadavate andmetega on võimalik suurem osa muidu tõendite kogumisele minevast ajast kokku hoida, on võimalik pärast kahtlustatava poolt süü tunnustamist lahendada kriminaalasi ka kokkuleppemenetluses, mis on üks kiiremaid menetlusvorme.

Muudeti ka paragrahvi 288, mis sätestab risküsitluse läbiviimise korra ning seoses risküsitlusega lisandusid seadustikku uued paragrahvid 288¹ ja 288², mis sätestavad suunavate küsimuste esitamise korra⁸⁸.

Seadustiku paragrahv 288¹ reguleerib suunavate küsimuste esitamist. Nimetatud paragrahvi esimese lõike kohaselt võib kohus lubada esitada suunavaid küsimusi juhul, kui tunnistaja on esmasküsitlaja suhtes selgesti vaenulikult meelestatud, üritades ilmselt varjata tõtt või hoiab küsimustele vastamisest kõrvale. Lõike 2 kohaselt võib kohus lubada suunavaid küsimusi ülekuulamise ladusama kulgemise eesmärgil järgmistel juhtudel: 1) pooled on sellega nõus; 2) küsimus puudutab asjaolu või sisaldab väidet, milles ei ole vaidlust; 3) küsimus on vajalik küsitluse eseme sissejuhatuseks; 4) tunnistajal on vanuse või tervise seisundi tõttu raske mõista

⁸⁶ P. Buneci. Admission of Guilt in the criminal trial. Juridicaljournal.univagora.ro. Arvutivõrgus: <http://www.juridicaljournal.univagora.ro/download/pdf/5-2010-8-ADMISSION-OF-GUILT.pdf>. 29.04.2014.

⁸⁷ TlnRnKo 12.05.2009, 1-08-9861.

⁸⁸ RT I, 14.03.2011,35.

mittesuunavaid küsimusi; 5) tunnistaja kinnitab, et mäletab küsitluse esemeks olevaid asjaolusid halvasti. Lõike 3 kohaselt, kui pool ei ole taotlenud kohtult küsimuse kõrvalejätmist enne sellele vastamise alustamist, loetakse ta küsimusega nõustunuks ning kohus ei pea suunavaks küsimuseks eraldi luba andma.⁸⁹

Lisandunud paragrahv 288² reguleerib aga kannatanu, tsiviilkostja ja kolmanda isiku õigusi riskküsitluses. Nimetatud sätte esimene õige sätestab, et kannatanu, tsiviilkostja, kolmas isik ja süüdistatav on esmasküsitlajaks nende poolt taotletud tunnistaja ülekuulamisele, kui sama isiku kutsumist ei ole taotlenud prokurör ega kaitsja. Lõike 2 kohaselt võivad kannatanu, tsiviilkostja, kolmas isik ja süüdistatav esitada tunnistajale küsimusi paragrahvis 288² nimetatata juhul pärast riskküsitlust ja vaid kohtu loal, kui sellise taotluse rahuldamata jätmine kahjustaks oluliselt menetlusosalise huve.⁹⁰

Paragrahvi 288 lõige 5 sätestas varasemas redaktsioonis, et kohus sekkub riskküsitlusesse, et jätta kõrvale tunnistajale esitatud küsimus, mis on lubamatu, asjakohatu või riivab tunnistaja väarikust.⁹¹ Uue redaktsiooni järgi võib kohus kohtumenetluse poole taotlusel jätta riskküsitluse käigus kõrvale tunnistajale esitatud küsimuse, mis on lubamatu või asjakohatu. Kohus võib omal algatusel jätta kõrvale küsimuse, mis alandab tunnistaja väarikust.⁹² See tähendab seda, et kohtul on käesoleval juhul võimalik omal algatusel kõrvale jätta ainult tunnistaja väarikust riivavad küsimused, teised küsimused, mis on lubamatud või asjakohatud, võib kohus jätta kõrvale vaid siis, kui selleks on olemas kohtumenetluse poole taotlus.⁹³

Paragrahvi 288 muutmise ja paragrahvi 288¹ lisamise eesmärgiks oli riskküsitluse efektiivsemaks ja võistlevas kohtumenetluses traditsiooniliselt kehtivate riskküsitluse reeglitele lähemaks muutmise. Paragrahvi 288² lähtub sellest, et võistlevas menetluses täidavad kohtumenetluses süüdistus- ja kaitserefunktsioone ning kriminaalasja lahendamise funktsioone eri menetlussubjektid. Kohtumenetluse huvides on aga see, et tõendite uurimisel ja esitamisel oleksid menetluse poolte tollid ja õigused selged ja takistamatult teostatavad.⁹⁴

⁸⁹ RT I, 14.03.2011,35.

⁹⁰ RT I, 14.03.2011,35.

⁹¹ RT I, 23.02.2011,45.

⁹² RT I, 14.03.2011,35.

⁹³ RT I, 23.02.2011,45.

⁹⁴ Eesti Vabariigi Riigikogu (viide 31).

Seadustiku paragrahvi 288 lõikega 5 seonduvalt on Riigikohus leidnud, et nimetatud sätte alusel tuleb kohtul risküsitlusele sekkuda ja jätta kõrvale kõik asjakohatud küsimused, vältimaks sellise olukorra tekkimist, kus kohtumenetluse poole pahauskne tegevus hakkab kohtumenetlust venitama.⁹⁵ Samas on hetkel olukord, kus kohus saab jätta kõrvale (maha võtta) ainult küsimused, mis alandavad tunnistaja väärikust. Teised küsimused, mis on kas lubamatud või asjakohatud, saab kohus jätta kõrvale vaid siis, kui selleks on olemas poole taotlus. Seda probleemi leevendab aga asjaolu, et pooleks, kes seda taotleda saab, on prokuratuur ning ei ole alust arvata, et prokuratuur sooviks menetlust koos süüdistatavaga venitada või on liiga ebakompetentne selleks, et ei tee kohtule õigeaegselt vajalikku taotlust sellise küsimuse maha võtmiseks.

Töö autorina leian, et antud olukorras on lisandunud sätted, mis täpsustavad risküsitluse läbiviimisel poole õigusi, vägagi asjakohased. Samuti on asjakohane üldreegel, mille kohaselt saavad kannatanu, tsiviilkostja, kolmas isik ja süüdistatav esitada küsimusi või sekkuda risküsitlusele vaid siis, kui vastava taotluse rahuldumata jätmine riivaks poole menetluslikku huvi. Nimetatud sätted on asjakohased, sest nimetatud menetlusosalised võivad hakata tunnistajale esitama asjakohatud ja lubamatuid küsimusi, venitades sellega menetlust. Nimetatud sätted aga aitavad viia risküsitlust läbi konstsentreeritult, kuna kaitsja ja prokurör esitavad tavaliselt oma kogemustest ja teadmistest tulenevalt küsimusi, mis aitavad kaasa nende positsiooni kindlustamisele - süüdistaja pool süüdistuse tõendamisele ja kaitsja puhul esitatud süüdistuse ümberlukkamisele.

Samuti muutus 1. septembril 2011. aastal jõustunud muudatustega paragrahv 291, sätestades uues redaktsioonis tunnistaja varasemad ütlused kohtus risküsitluse võimaluseta. Kui varasemalt rääkis seadus ütluste avaldamisest⁹⁶, siis uues redaktsioonis räägib seadustik varem antud ütluste tõendina vastu võtmisest.⁹⁷ Varasemas redaktsioonis sätestas seadus, et kohus võib kohtumenetluse poole taotlusel määrata kohtueelses menetluses tunnistaja antud ütluste avaldamise, kui 1) tunnistaja on surnud; 2) keeldunud kohtulikult uurimisel ütluste andmisest, välja arvatud keeldumisel seadustiku paragrahvis 71 sätestatud alusel; 3) tunnistaja on raskelt haigestunud, mistõttu ei saa kohtuistungile ilmuda; 4) tunnistaja asukohta ei ole

⁹⁵ RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10; RKKKo 04.11.2011, 3-1-1-81-11.

⁹⁶ RT I, 23.02.2011,45.

⁹⁷ RT I, 14.03.2011,35.

suudetud kindlaks teha; 5) tunnistaja ei saa kohtusse ilmuda kõrvaldamatu takistuse tõttu.⁹⁸ Uue redaktsiooni lõike 1 järgi võib kohus kohtumenetluse poole taotlusel tunnistaja poolt varem antud ütlused tõendina vastu võtta järgmistel juhtudel: 1) tunnistaja on surnud; 2) keeldub kohtulikul uurimisel ütlusi andmast; 3) tunnistaja ei ole võimeline oma tervises seisundi tõttu ütlusi andma; 4) tunnistaja asukohta ei ole mõistlikest pingutustest hoolimata suudetud kindlaks teha; 5) tunnistaja ei saa kohtusse ilmuda takistuse tõttu, mis on kõrvaldamatu või mille kõrvaldamise kulud oleksid ebaproportsionaalselt suured, ning taotluse esitanud pool on teinud kõik mõistlikud pingutused tema kohtusse toimetamiseks. Seadustiku on uues redaktsioonis lisandunud ka lõiked 2 ja 3, millest esimene sätestab, et esimeses lõikes punktis 1-3 nimetatud tingimusel võib varasemad ütlused tõendina vastu võtta, kui ütlused on deponeeritud seadustiku paragrahv 69¹ sätestatud korras või kui varasema ülekuulamise viis abistamistaotluse alusel läbi välisriigi pädev asutus ja isikut ei ole võimalik küsitleda kaugülekuulamise teel. Kolmas lõige sätestab, et lõike 1 punktides 1-3 sätestatud juhtudel võib kohus isiku varasemad deponeerimata ütlused erandina vastu võtta, kui on täidetud järgmised 3 tingimust: 1) ütluste andmise asjaolud ning tunnistaja isik ei anna alust kahelda tõendi usaldusväärsuses; 2) kohtumenetluse pool on taotlenud ütluste tõendina vastuvõtmist kriminaalasja kui terviku seisukohalt olulise asjaolu tõendamiseks; 3) tõendi taotleja vastaspoolel on küllaldane võimalus esitada neile ütlustele vastuväiteid.

Märkida tuleb siinkohal, et deponeerimata ütluste vastuvõtmiseks peavad olema täidetud eranditult kõik tingimused, kas või ühe tingimuse mittetäitmine toob kaasa ütluste vastuvõtmise võimatuse.⁹⁹

Nagu eelpool juba märgitud, ei esita prokurör uue kriminaalmenetluse seadustiku redaktsiooni järgi kohtule pärast süüdistusest ja tõenditest ülevaate andmist kohtule kriminaaltoimikut, vaid hakkab kõiki tõendeid kohtule eraldi esitama, mis tähendab kohtu kohustust otsustada tõendi vastu võtmine, mitte avaldamine. Tulenevalt sellest on muutunud ka paragrahv 296, mis enne sätestas uurimistoimingu protokollilt või kriminaaltoimiku muu dokumendi avaldamise¹⁰⁰, kuid uue redaktsiooni järgi reguleerib teabesalvestise, asitõendi või dokumendi esitamist tõendina.¹⁰¹

Seadustiku paragrahv 296 lõike 1 kohaselt võib kohtumenetluse pool taotleda, et kohus võtaks tõendina vastu teabesalvestise, asitõendi või dokumendi, arvestades käesoleva

⁹⁸ RT I, 23.02.2011,45.

⁹⁹ RT I, 14.03.2011,35.

¹⁰⁰ RT I, 23.02.2011,45.

¹⁰¹ RT I, 14.03.2011,35.

seadustiku §-des 289¹, 290¹, 291, 292 ja 294 sätestatud piiranguid. Lõige 2 kohaselt esitab prokurör kohtule uurimistoimingu protokollid või kriminaaltoimiku muu dokumendi avaldamiseks omal algatusel või teise kohtumenetluse poole taotlusel. Kui kohus võtab lõikes 1 nimetatud tõendi vastu, siis loeb tõendi esitanud kohtumenetluse pool selle lõike 3 kohaselt tervikuna või osaliselt ette või avaldab muul viisil, arvestades konkreetse tõendi olemust ning selle kasutamise eesmärki. Tõendi võib poolte kokkuleppel jätta avaldamata, kui kohus leiab, et see ei ole vastuolus kohtuistungis avalikkuse põhimõttega. Lõige 4 sätestab kohtumenetluse poolele võimaluse, mille kohaselt pool võib tõendi avaldamise käigus kasutada näitlikke abivahendeid, mis ei ole tõendiks, kuid aitavad tõendit esitada, olemata samas eksitavad. Samuti võib pool tõendi avaldamise käigus esitada kohtule asitõendeid ja dokumente.¹⁰²

Seoses tõendi avaldamisega on Riigikohus märkinud, et kuna kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 15 lõige 2 punkt 2 ei näe ette tõendi avaldamise eriregulatsiooni, toimub tõendi avaldamine üldreeglite kohaselt. Esimese astme kohtu menetluses peab dokumendi avaldamine võimaldama kohtul mõista selle põhisisu ning lisaks aitama ka teistel kohtumenetluse pooltel¹⁰³ ning ka kohtul, kelle käsutuses ei ole üldmenetluses kriminaaltoimiku materjale¹⁰⁴, täpselt aru saada, millisele dokumendis sisalduvale teabele millise asjaolu kinnitamiseks või kummutamiseks tõendi esitaja tugineda soovib, lisaks peab tagama ka kohtuistungis avalikkuse. Dokumendi avaldamisel peab esitatav teave olema sedavõrd üksikasjalik, et avaldamise puhul ei oleks tegemist sisutühja menetlusliku formaalsusega. Peaaegu kunagi ei piisa dokumendi avaldamisel pelgalt selle nimetuse või pealkirja ja kriminaaltoimiku lehekülgede äramärkimisest.¹⁰⁵

Töö autori arvates kiirendab sellisel viisil avaldamine kohtumenetlust, eriti olukorras, kus alates 1. septembrist 2011. aastast esitab prokurör kriminaaltoimiku kohtule tõendite haaval, mitte enam ühtse toimikuna. Sellisel viisil tõendite avaldamine, kus viidatakse tõendis olevale tähtsale asjaolule, millega midagi tõendada soovitakse, hoiab aega kokku eriti suurte tõendite puhul, näiteks nagu seda on jälitusprotokollid.

Täiendava tõendi kogumist kohtulikult uurimisel reguleeriv paragrahv 297 jäi esimese kahe lõike osas samaks, sätestades, et pärast kohtumenetluse poolte esitatud tõendite uurimise

¹⁰² RT I, 14.03.2011,35.

¹⁰³ RKKKo 13.12.2013, 3-1-1-117-13.

¹⁰⁴ RKKKo 15.11.2011, 3-1-1-90-11.

¹⁰⁵ RKKKo 13.12.2013, 3-1-1-117-13.

lõpetamist võib kohus kohtumenetluse poole taotlusel või omal algatusel määrata täiendavate tõendite kogumise. Lõige 2 kohaselt näeb aga antud taotlus ette, et kohtumenetluse pool peab põhjendama täiendavate tõendite kogumise vajadust ja miks ta ei ole nende kogumist varem taotlenud. Kohus lahendab täiendavate tõendite kogumise määrusega. Muudatuste jõustumisel lisandus aga paragrahvi kolmas lõige, mis sätestab, et kohus võib täiendavate tõendite kogumise taotluse rahuldamisest keelduda käesoleva seadustiku paragrahvis 286¹ sätestatud alustel.¹⁰⁶

3.2 Kohtumenetluse kiirendamise taotlus

Selleks, et EIÕK artiklis 6 lõike 1 esimesest lausest tulenev õigus enda kohtuasja menetlemisele mõistliku aja jooksul ei oleks deklaratiivne, peab kohtul olema pädevus mõistliku menetlusaja rikkumise kõrvaldamisele ja/või selle rikkumise heastamiseks.¹⁰⁷ Seoses menetluse kiirendamise taotlusega on Euroopa Inimõiguste Kohus märkinud, et kui kui mõistliku menetlusaja rikkumine on juba toimunud, siis ei ole menetluse kiirendamise taotluse esitamise võimaluse loomine enam isiku jaoks tõhusaks õiguskaitsevahendiks artikli 13 tähenduses.¹⁰⁸

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kohaselt tagab EIÕK artikkel 13 õiguse tõhusale siseriiklikule õiguskaitsevahendile ning kuna Euroopa Inimõiguste Kohus teostab vaid järelkontrolli, siis peab selline õiguskaitsevahend eksisteerima ka siseriiklikult. Riigikohtu varasema praktika kohaselt oli kohtul EIÕK artikli 6 lõike 1 esimese lause (Igaühel on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamise korral õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioonis¹⁰⁹) täitmiseks kohtul võimalik, kõiki asjaolusid kaaludes, kriminaalmenetlus määrusega otstarbekuse kaalutlusel lõpetada, teha õigeksmõistev otsus või arvestada mõistliku aja ületamist karistuse mõistmisel¹¹⁰ (kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 306 lõige 1 punkt 6¹ kohaselt tuleb

¹⁰⁶ RT I, 14.03.2011,35.

¹⁰⁷ E. Kergandberg, P. Pikamäe (viide 8), § 274¹, p 3.1.1.

¹⁰⁸ EIKo 22.10.2013, 8034/07, Agrola Trade KFT vs. Ungari.

¹⁰⁹ RT II, 2000,11,57.

¹¹⁰ E. Kergandberg, P. Pikamäe (viide 8), §274¹, p 3.1.1.

kohtul kohtuotsuse tegemisel lahendada küsimus, kas karistust tuleb mõistliku menetlusaja ületamise tõttu kergendada¹¹¹).

Nagu käesolevas magistritöös on juba viidatud, siis on ka Riigikohus oma praktikas küll varasemalt, s.t enne 1. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatusi, mis tõid kaasa mõistliku menetlusaja ületamisele reageerimiseks õiguskaitsevahendid, märkinud, et kriminaalasja menetlemise mõistliku aja möödumine ei pea iseenesest ja alati tähendama isiku õigeks mõistmist. Sõltuvalt asjaoludest võib kriminaalasja menetlemise mõistliku aja möödumise proportsionaalseks järelmiks olla ka näiteks menetluse lõpetamine otstarbekuse kaalutlusel või ka kõnealuse asjaolu arvestamine karistuse mõistmisel. Menetluse ebamõistliku pikkusega arvestamise kohta karistuse mõistmisel on kriminaalkolleegium märkinud, et kohtutel on konventsiooni artikli 6 lõikele 1 tuginedes ja KarS paragrahvist 61 lähtuvalt õigus kohaldada karistust alla seaduses sätestatud alammäära.¹¹²

Otsustamaks, millise abinõuga konkreetsel juhul mõistliku menetlusaja ületamisele reageerida, tuleb kohtul eeskätt kaaluda ühelt poolt seda, millisel määral on rikutud süüdistatava õigust menetlusele mõistliku aja jooksul, ja teiselt poolt avalikku menetlushuvi konkreetses asjas, sh kuriteo raskust. Mida raskem on kuritegu, seda ulatuslikum peab olema mõistliku menetlusaja nõude rikkumine, et sellega oleks võimalik põhjendada süüdistatava suhtes kriminaalmenetluse lõpetamist.¹¹³

Samas tuleb aga silmas pidada juba varasemalt märgitud, mille kohaselt ei ole alates 2011. aasta 1. septembrist mõistliku menetlusaja möödumine enam tingimata isiku õigeks mõistmise ja kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 202 ehk otstarbekuse kaalutlusel kriminaalmenetluse lõpetamise aluseks, kuna alates sellest hetkest on seadustikus olemas teised õiguskaitseabinõud, milliseid kasutada, kui mõistlik menetlusaeg on ületatud. Nimetatud õiguskaitsevahendeid on käesolevas magistritöös eelnevalt ka analüüsitud.

Eeltoodust tulenevalt on alates 01.09.2011. a on kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 274¹, mis sätestab eraldi õiguskaitsevahendi, mille alusel võimalik esitada kohtumenetluse

¹¹¹ RT I, 26.02.2014,8.

¹¹² RKKKo 30.12.2008, 3-4-1-12-08.

¹¹³ RKKKo 26.04.2013, 3-1-1-34-13.

kiirendamise taotlus.¹¹⁴ Nimetatud sätte konstrueerimisel võeti eeskujuks Austria õiguskaitsevahend, mis on saanud Euroopa Inimõiguste Kohtult tunnustuse ja mille kohaselt menetlusosalised võivad esitada taotluse menetluse kiirendamiseks, kui kohus viivitab menetlustoiminguga. Seejärel võib kõrgem kohus määrata asjaomase menetlustoimingu tegemiseks kohase tähtaja.¹¹⁵ Samas tuleb siinkohal ka märkida, et õigus esitada taotlus kohtumenetluse kiirendamiseks on abinõu individuaalsel tasandil. Samuti on kaheldud, kas sellise taotluse esitamine asja arutavale kohtule on tõhus, kuna taotlusega taotletakse asja arutavalt kohtult menetluse kiiremaks lõpuleviimiseks sobiva abinõu tarvitusele võtmist. On leitud, et olukorras, kus eeldatav on, et kohus on kohuse- ja asjatundlik, võib nimetatud taotluse kohtule esitamine mõjutada ka tehtavat otsust.¹¹⁶

Siinkohal ei tahaks ma töö autorina kuidagi eelpool toodud käsitlesega, mille kohaselt võib kohtumenetluse kiirendamise taotlus mõjutada kohtu poolt tehtavat otsust, nõustuda. Antud juhul leian, et nimetatud taotluse esitamine ei tohiks kuidagi tekitada kohtukoosseisus muljet, et kiirendamist taotlenud pool viitab kohtu asjatundmatusele või kohusetunde puudumisele, mille tõttu võib see kallutada kohut otsuse tegemisel. Siinkohal lähtun sellest, et kohtul lasub kohustus hinnata tõendeid oma siseveendumuse kohaselt¹¹⁷ ning teha selle alusel ka otsus.

Kohtumenetluse kiirendamise taotlus on võimalik esitada olukorras, kus kriminaalasi on olnud kohtu menetluses vähemalt üheksa kuud ja kohus ei tee mõjuva põhjuseta menetlustoimingut, sealhulgas ei määra õigel ajal kohtuistungit, et tagada kohtumenetluse läbiviimine mõistliku aja jooksul, või kui on ilmne, et asja arutamiseks planeeritud aeg ei võimalda arutamist viia läbi katkematult. Taotluses võib kohtumenetluse pool taotleda kohtumenetluse kiiremaks lõpuleviimiseks sobiva abinõu tarvitusele võtmist. Juhul, kui kohus peab esitatud taotlust kiirendamiseks põhjendatuks, määrab ta kolmekümne päeva jooksul alates taotluse saamisest sellise abinõu rakendamise, mis eelduslikult võimaldab kohtumenetluse mõistliku aja jooksul lõpule viia.¹¹⁸ Esmalt vaatab esitatud taotluse läbi asja menetlev kohus ning seejärel saab lahendi vaidlustada määruskaebe korras.¹¹⁹ Uue taotluse kohtumenetluse kiirendamiseks võib esitada pärast kuu kuu möödumist eelmise taotluse kohta

¹¹⁴ RT I, 26.02.2014,8.

¹¹⁵ H. Sepp (viide 30), lk 561.

¹¹⁶ U. Lõhmus. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012, lk 157.

¹¹⁷ RT I, 14.03.2011, 35.

¹¹⁸ RT I, 26.02.2014,8.

¹¹⁹ M. Kuurberg (viide 29), lk 679.

tehtud kohtumääruse jõustumisest, välja arvatud juhul, kui taotlus esitatakse sellel põhjusel, et asja menetlev kohus ei ole määruses ette nähtud abinõu tähtaegselt rakendanud.¹²⁰

Kohtumenetluse kiirendamise taotluse puhul tuleb aga pidada silmas, et kohus on kaalutusotsuses seotud üksnes seaduse ja menetluse kiirendamise eesmärgiga ja ei pea juhinduma kohtumenetluse poole taotluses märgitust. Juhul, kui kohus jätab taotluse rahuldamata või otsustab kohaldada taotluses märgitust muud toimingut, vormistab kohus oma otsustuse põhjastatud määrusega. Kui kohus otsustab kohaldada taotluses märgitud abinõu, ei ole määruse põhistamine vajalik.¹²¹

Lisaks võimalusele esitada taotlus kohtumenetluse kiirendamiseks, kui esinevad kohtumenetluse kulgu takistavad asjaolud, lisandus kohtute seaduse paragrahvi 45 lõige 1¹, mis näeb ette kohtu esimehe võimaluse rakendada abinõusid kriminaalmenetluse kiirendamiseks. § 45 lõige 1¹ sätestab, et kui kohtunik ei tee mõjuva põhjusega vajalikku menetlustoimingut, sealhulgas ei määra õigel ajal istungit, et tagada kohtumenetluse läbiviimine mõistliku aja jooksul, või kui on ilmne, et kohtuniku poolt menetlustoimingu tegemiseks planeeritud aeg või muu menetluse korraldus ei taga menetluse läbiviimist mõistliku aja jooksul, otsustab kohtu esimees sellise õigusemõistmist korraldava abinõu rakendamise, mis eelduslikult võimaldab menetluse mõistliku aja jooksul lõpule viia. Kohtuesimees võib rakendada järgmisi abinõusid: 1) määrata kohtunikule menetlustoimingu tegemiseks või sõltuvalt asjaoludest menetluse lõpuleviimiseks mõistliku tähtaja; 2) anda kohtunikule menetluse läbiviimiseks ning töö ja tööaja korraldamiseks muid korralduslikke juhiseid; 3) jaotada tööjaotusplaani arvestades kohtunike vahel ümber kohtuasju; 4) erandjuhul kalduda töö jaotamisel kõrvale ka tööjaotusplaanist, eelkõige arvestades kohtuasja eripära, kohtuniku spetsialiseerumist ja kohtunike erinevat tööga koormatust.¹²²

Nimetatud kohtute seadusesse lisandunud muudatused on ennetava iseloomuga abinõud ebamõistliku menetlusaja vältimiseks.¹²³

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika valguses tuleb pidada võimalust menetluse kiirendamiseks taotluse esitamist riigi poolt kohaseks ja tõhusaks meetmeks ning teisest küljest paneb see menetlusosalisele kohustuse vastavat meetet kasutada, et aidata kaasa

¹²⁰ RT I, 26.02.2014, 8.

¹²¹ E. Kergandberg, P. Pikamäe (viide 8), §274¹, p 5.

¹²² RT I, 04.03.2011, 7.

¹²³ H. Sepp (viide 30), lk 561.

menetluse toimumisele mõistliku aja jooksul. Varasemalt kehtinud olukorras, kus ei olnud võimalik esitada menetluse kiirendamist kui ennetavat õiguskaitsevahendit ei olnud võimalik kasutada või ei olnud see mõjus ning kui menetluse ebamõistlikku pikkust ei heastanud ka varasemalt olnud võimalus kriminaalmenetluse lõpetamiseks ning ka käesoleval juhul olev võimalus karistuse vähendamiseks, oli ja on kohaseks õiguskaitsevahendiks rahalise hüvitise maksmine. Rahalise hüvitise nõudmiseks tuleb kuni uue riigivastutuse seaduse eelnõu vastuvõtmiseni lähtuda aga Riigikohtu üldkogu 22. märtsi 2011. aasta otsusest.¹²⁴ Selle otsusega tunnistas Riigikohus põhiseadusega vastuolus olevaks ebamõistlikult pika menetlusajaga tekitatud kahju hüvitamiseks reeglite puudumise riigivastutuse seaduses, samuti mõisteti isikule välja konkreetne rahaline hüvitis selle eest, et kohtueelne menetlus kestis ebamõistlikult kaua.¹²⁵

Siinkohal tuleb aga märkida, et on olemas teatud ebakõla varasemalt käesolevas magistriritöös viidatud 30. detsembri 2008. aasta määruse ja viimati viidatud otsuse vahel, tuleb antud juhul asuda siiski seisukohale, et potentsiaalsed kaebajad peaksid menetluse pikkusega tekitatud kahju hüvitamise taotlemiseks pöörduma kas kaebusega halduskohtusse või Justiitsministeeriumisse.¹²⁶ Seda seetõttu, et halduskohtus kinnitas 8. Mai 2012. Aasta määrusega kriminaalmenetluse ebamõistliku pikkusega tekitatud kahju nõudes Justiitsministeeriumi ja kaebaja vahel sõlmitud kompromissi, mille kohaselt kohustus Justiitsministeerium maksma kaebajale hüvitist 2250 eurot.¹²⁷

Riigikohus on seoses kohtumenetluse kiirendamise taotlusega selgitanud, et seadusandja on nimetatud võimaluse sätestanud ainult kohtumenetluses, kuid pole pidanud vajalikuks sätestada analoogset regulatsiooni kohtueelse menetluse tarbeks. Kohus on toonitanud, et arvestades kohtueelse menetluse vaba kujunemise põhimõtet ja menetleja kohustust menetlemisel järgida mõistliku menetlusaja nõuet, on see ka mõistetav. Samas ei välista see nõuda tekitatud kahju hüvitamist tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud korras.¹²⁸

Samasuguse eesmärgiga taotlusi ja kaebusi on kohtueelses menetluses võimalik lahendada menetluskaebe korras.¹²⁹

¹²⁴ M. Kuurberg (viide 29), lk 680.

¹²⁵ RKÜKo 22.03.2011, 3-3-1-85-09.

¹²⁶ M. Kuurberg (viide 29), lk 680.

¹²⁷ TlnHKo 08.05.2012, 3-11-1146.

¹²⁸ RKKKm 12.11.2013, 3-1-1-103-13.

¹²⁹ H. Sepp (viide 30), lk 561.

3.3 Kriminaalasja kiirem arutamine kohtumenetluses läbi mitme kriminaalasja üheaegse arutamise võimaluse

15.07.2008. a jõustusid kriminaalmenetluse seadustiku mahukad muudatused, mis tõi kaasa üldmenetluse kriminaal-asjade katkematu arutamise printsiibi.¹³⁰

Kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 268¹ sätestab üldreeglina, et üldkorras kriminaalasja arutava maakohtu kohtukoosseisu liikmed ei või enne selles asjas kohtuotsuse tegemist osaleda teise üldmenetluses kohtusse saadetud kriminaalasja kohtulikus arutamises. Sama paragrahvi teises lõikes on sätestatud olukorrad, millistel kohus võib üldreeglit kõrvale kalduda. Üldreeglit võib kalduda kõrvale järgmistel juhtudel: kriminaalasja kohtulik arutamine tuleb vältimatult edasi lükata kauemaks kui üheks kuuks KrMS § 268¹ lõikes 3 nimetatud juhtudel ning teise kriminaalasja arutamine üldmenetluses ei takista edasilükatud kohtuliku arutamise jätkamist KrMS § 15¹ (kohus arutab kohtuasja ühtse tervikuna ning tagab võimalikult kiire lahendini jõudmise) sätestatud korras; hiljem kohtusse saadetud kriminaalasjas süüdistatakse isikut alaealisena kuriteo toimepanemises; hiljem kohtusse saadetud kriminaalasjas on süüdistatavale kohaldatud tõkendina vahistamine ja kohus peab vajalikuks jätkata nimetatud tõkendi kohaldamist; eelnevalt menetlusse võetud kriminaalasjaga ühiseks menetluseks ühendamise eesmärgil; hiljem kohtusse saadetud kriminaalasjas alustatakse kohtulikku arutamist vastavalt KrMS §-le 265¹ (eelistungi jätkamine kohtuliku arutamisega); kriminaalasi on saadetud kohtusse psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetluses; KrMS § 276¹ (korraldav istung) või 276² (ütluste deponeerimine pärast süüdistusakti kohtusse saatmist) sätestatud juhul; kohtu esimehe kirjalikul loal kõrgendatud avaliku huvi korral, kui lõikes 1 sätestatud kõrvalekaldumine on õiguspõhiste huvidega.¹³¹

Kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 268¹ lõike 2 punktis 1 sätestatud juhul võib teise kriminaalasja arutamist alustada, kui eelnevalt alustatud kriminaalasja kohtulik arutamine on edasi lükatud ühel järgmistest juhtudest: seoses kohtusse kutsutud isiku pikaajalise haigestumisega, kui asja arutamine ilma tema osavõtuta ei ole võimalik; süüdistatav ei ole ilmunud kohtulikule arutamisele, tema toimetamine kohtusse ei ole võimalik mõistliku tähtaja

¹³⁰ U. Klopets. Katkematu kriminaalmenetlus. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57645/KATKEMATU+KRIMINAALMENETLUSE+ANAL%DC%DCS+AVALIK.pdf> (29.03.2014).

¹³¹ RT I, 26.02.2014, 8.

jooksul ja puuduvad KrMS § 269 sätestatud alused, millistel on kriminaalasja võimalik arutada süüdistatava osavõttuta; kriminaalasjas on tõendite kogumiseks vaja kasutada rahvusvahelist õigusabi; kriminaalasjas on määratud ekspertiis; kriminaalasjas on koostatud lepitusmenetluse rakendamise määrus.¹³²

Seadustiku paragrahvi 268¹ lõike 1 kohaselt ei või üldkorras kriminaalasja arutava maakohtu kohtukoosseisu liikmed enne selles asjas kohtuotsuse tegemist osaleda teise üldmenetluses kohtusse saadetud kriminaalasja kohtulikus arutamises. Sama paragrahvi lõikes 2 on loetletud juhud, mil kohus võib sellest põhimõttest kõrvale kalduda. KrMS § 268¹ lg 2 p 3 lubab kohtul KrMS § 268¹ lg-s 1 sätestatust kõrvale kalduda, kui hiljem kohtusse saadetud kriminaalasjas on süüdistatavale kohaldatud tõkendina vahistamine ja kohus peab vajalikuks jätkata nimetatud tõkendi kohaldamist. Kuna käsitletavas kriminaalasjas viibisid süüdistatavad vahi all, esines maakohtul alus osaleda selle kriminaalasja kohtulikus arutamises enne kohtuotsuse tegemist teises kriminaalasjas nr 1-10-3742. Puutuvalt väitesse, et kohtunik poleks tohtinud kuulutada enne menetletavas kriminaalasjas kohtuotsuse tegemist kohtuotsust kriminaalasjas nr 1-10-3742, juhtis kolleegium tähelepanu asjaolule, et KrMS § 268¹ lõikes 2 sätestatud juhtudel ei tulene seadusest nõuet lükata esimese kriminaalasja arutamine edasi ja arutada hiljem kohtusse saadetud kriminaalasja katkematult. Eelnev andis kolleegiumi hinnangul aluse järeldada, et luba kalduda seadustiku paragrahvis 268¹ lõikes 1 sätestatust kõrvale tähendab seda, et kohus võib neid kriminaalasju ka läbisegi arutada. Järelikult peab vähemalt üks seadustiku paragrahvis 268¹ lõikes 2 loetletud alustest esinema enne arutatavas kriminaalasjas kohtuotsuse tegemist uue kriminaalasja arutamises osalemiseks, kuid varasema kriminaalasja arutamise jätkamine hiljem kohtusse saadetud kriminaalasja arutamise kõrval täiendavat õigustust ei vaja.¹³³

Mitme kriminaalasja üheaegse arutamise keelu eesmärk on tagada kriminaalajades võimalikult kiire lahendini jõudmine. Tõlgendus, millise kohaselt peaks maakohus seadustiku paragrahvis 268¹ lõikes 2 sätestatud juhtudel hiljem kohtusse saadetud kriminaalasja tingimata katkematult arutama, on aga selle eesmärgiga vastuolus. Nii võib näiteks ajal, mil maakohus arutab vahistatutega kriminaalasja, saabuda kohtusse üha uusi kriminaalasju, kus süüdistatavad viibivad samuti vahi all. Siis tuleks varem maakohtusse saadetud kriminaalasja arutamine pidevalt edasi lükata, kuid sellega jäetakse maakohus

¹³² RT I, 26.02.2014, 8.

¹³³ RKKKo 14.06.2012, 3-1-1-58-12.

kollegiumi arvates ilma võimalusest korraldada varem kohtusse saabunud kriminaalasja arutamine mõistliku aja jooksul. Kolleegium ei jaganud antud kriminaalasjas ka kassaatori seda seisukohta, et eelmises punktis kirjeldatud lähenemine, mille kohaselt võib kohus kriminaalasju läbisegi arutada, pikendab põhjendamatult vahistatutega kriminaalajade menetlemiseks kuluvat aega. Kahtlemata peab kohus arutama kriminaalasju võimalikult kiiresti ja vältima kriminaalajade menetluse alusetut viibimist, kuid nende ülesannete täitmise edukus sõltub eeskätt just kohtuniku oskusest menetlust juhtida.¹³⁴

Kuna luba kalduda seadustiku § 268¹ lõikes 1 sätestatud põhimõttest kõrvale hõlmab ka võimalust jätkata varasema kriminaalasja arutamist hiljem kohtusse saadetud kriminaalasja arutamise kõrval, ei rikkunud maakohus mitme kriminaalasja üheaegse arutamise keeldu sellega, et ta kuulutas 18. veebruaril 2011. aastal kohtuotsuse kriminaalasjas nr 1-10-3742.¹³⁵

Lisaks eelpool nimetatud lahendile on Riigikohus ka varasemalt selgitanud, et kehtivas õiguses kehtivast loogikast lähtuvalt on asja arutaval kohtunikul võimalus kalduda mitme kriminaalasja üheaegse arutamise keeldust kõrvale seadustiku paragrahv 261 lõike 2 punktis 3 sätestatud alusel, kus hiljem kohtusse saadetud kriminaalasjas on esimese astme kuriteo toimepanemises süüdistatavale kohaldatud tõkendina vahistamine ja kohus peab vajalikuks jätkata nimetatud tõkendi kohaldamist.¹³⁶

Käesoleval juhul tuleks märkida, et Eesti Vabariigi õiguskantsler on õiguskantsleri seaduse paragrahv 15 lõike 2 alusel omal algatusel kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvi 339 lõike 1 punkti 11 analüüsinud tulenevalt kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvis 268¹ lõikes 1 sätestatud mitme kriminaalasja üheaegse arutamise keeldu kontekstis.¹³⁷

Viidatud õiguskantsleri 28.09.2012. aasta märgukirjas on õiguskantsler jõudnud järeldusele, et kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvis 339 lõikes 1 punktis 11 sisalduv abinõu katkematus põhimõtte järgimise tagamiseks ning sellega taotletava eesmärgi- kohtusüsteemi efektiivsuse tõstmise ning selle kaudu isikute (nii konkreetse süüdistatava kui ka teiste

¹³⁴ RKKKo 14.06.2012, 3-1-1-58-12.

¹³⁵ RKKKo 14.06.2012, 3-1-1-58-12.

¹³⁶ RKKKm 22.02.2011, 3-1-1-110-10.

¹³⁷ Eesti Vabariigi Õiguskantsler. Märgukiri KrMS § 339 lg 1 p 11 muutmiseks. Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_kriminaalmenetluse_seadustiku_ss_339_lg_1_p_11_muutmiseks.pdf.

isikute) õiguste parema kaitse tagamise- saavutamiseks ei ole proportsionaalne. Õiguskantsleri hinnangul on nimetatud säte vastuolus põhiseaduse paragrahvis 14-nda ja 15-nda paragrahvi lõikest 1 lausest 1 ning EIÕK artiklist 6 tuleneva õigusega tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusmõistmisele, mis hõlmab käesolevas töös juba viidatud põhimõtet õiglasele menetlusele ja asja arutamisele mõistliku aja jooksul.¹³⁸

Õiguskantsler on nimetatud vastuolule jõudnud järgmise analüüsi tulemusena. Riigil on üldiselt kohustus luua põhiõiguste kaitseks kohased menetlused, sealhulgas kohane kohtumenetlus, mis on õiglane ja tagab isiku tõhusa kaitse. Lisaks hõlmab õigus tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusmõistmisele ka õigust asja arutamisele mõistliku aja jooksul, milline põhiõigus tuleneva lisaks põhiseadusele ka EIÕK artiklist 6.¹³⁹

Kuna põhiõiguse katseala riive on selle iga ebasoodus mõjutamine, on põhiseaduse paragrahv 14 ja 15 lõike 1 lausest 1 tuleneva katseala riive mis tahes kaitseeseme kitsendamine, mis võib seisneda nii põhiõiguste adressaadi tegevuses kui ka tegevusetuses. Seega seisneb kõnealuse põhiõiguse ebasoodus mõjutamine õiguskantsleri hinnangul selles, et kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvis 339 lõikes 1 punktis 11 on sätestatud kohtumenetluse katkematuse põhimõtte rikkumine kriminaalmenetluse olulise rikkumisena, mis selle rakendamisel tingib kohtuotsuse tühistamise ning kriminaalasja uueks arutamiseks saatmise. Seega, kui kohus ei aruta asja katkematult ning kohtul puudub mõni kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvis 268¹ lõikes 2 sätestatud alusel, millisel saaks viidatud paragrahvi lõikes 1 sätestatud üldreeglit kõrvale kalduda, algab kohtumenetlus isiku jaoks algusest peale ja seda olenemata sellest, kas kohtuotsus ise on sisuliselt õige, see tähendab, et süüdistatav ei soovi otsust edasi kaevata. Nimetatud juhul, kui aga otsus on õige, aga kohtumenetlus algab süüdistatava jaoks siiski otsast peale, tõusetub aga küsimus, kas menetlus on konkreetse süüdistatava suhtes õiglane.¹⁴⁰

Selline asjade n-õ tagasisaatmine pikendab vaieldamatult ka kohtuprotsessi, mille kogupikkus, arvestades edasikaebamist ehk menetlusaega ringkonnakohtus ja Riigikohtus võib lõppkokkuvõttes anda alust tuvastada, et isiku põhiõigust asja arutamiseks mõistliku aja jooksul on rikutud. Kohtule asjade uueks arutamiseks saatmine suurendab paratamatult ka

¹³⁸ Eesti Vabariigi Õiguskantsler (viide 137).

¹³⁹ Eesti Vabariigi Õiguskantsler (viide 137).

¹⁴⁰ Eesti Vabariigi Õiguskantsler (viide 137).

kohtute töökoormust, mille tulemusena võib kannatada saada õigusmõistmise sisuline kvaliteet ning venida ka teised kohtuliku arutamise ootel olevad kriminaalasjad. Seega võib katkematuse põhimõtte mittejärgimise tulemusena kohtule asjade uueks arutamiseks saatmise mõju olla laiem ning riivata ka teiste isikute õigusi, kelle kriminaalasjad on kohtusse saabunud.¹⁴¹

Hoolimata sellest, et kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 339 lõike 1 punkti 11 sätestamisel olnud legitiimne eesmärk, kuna seadusandja on soovinud sellega tõsta kohtusüsteemi toimimise efektiivsust, tagamaks isikute õiguskaitset, muudab selle rakendamine õiguskantsleri hinnangul kohtumenetluse konkreetse isiku jaoks ebaõiglaseks ja ebaefektiivsemaks. Kuna uueks arutamiseks saatmine lisab kohtunikele tööd juurde, võib selle tulemusena õiguskantsleri hinnangul kannatada ka õigusmõistmise sisuline kvaliteet ja teised järjekorras olevad kohtuliku arutamisele ootel olevad kriminaalasjad. Seega töötab kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 339 lõige 1 punkt 11 sellega taotletavale eesmärgile vastu ja ei ole sobiv selle eesmärgi saavutamiseks. Õiguskantsler pakub lahendusena välja selle, et katkematuse põhimõttest kinnipidamist võiks kontrollida kohtunike suhtes distsiplinaarjärelvalve teostamisel ning põhimõtte mittejärgmine tooks selle tuvastamisel kaasa kohtuniku distsiplinaarvastutuse. Selline kontroll ei oleks ebaõiglane konkreetse isiku suhtes ja siis ei veniks ka konkreetse isiku kohtuasi ning ka teiste isikute kohtusse saabunud ja kohtuliku arutamise ootel olevad kriminaalasjad.¹⁴²

Seoses õiguskantsleri eelnevalt refereeritud seisukohaga, et katkematu menetluse printsiibi järgimine võib pikendada nii konkreetsetes kriminaalasjas süüdistatava kui ka teistes kriminaalasjades süüdistatavate menetlusaega (näiteks tulenevalt kriminaalasja uueks arutamiseks saatmisest), tuleb märkida, et vähemalt 2010. aastal kohtusse saadetud üldmenetluste puhul oli katkematu menetluse reeglite tõttu ärajäetud istungite arv madal. Nii tuvastati 2010. aastal kohtusse saadetud kriminaalasjade seas 13 sellist, mille arutamine lükati edasi seoses sellega, et varasema üldmenetluses oleva kriminaalasja arutamine ei olnud lõppenud. Pikim selline edasilükkamine oli 10 kuu võrra.¹⁴³

Nii oli Justiitsministeeriumi 2012. aasta uuringu, põhinedes Kohtute Infosüsteemi statistikale, kohaselt 2011. aastal eestis keskmiselt üldmenetlusele kuluv aeg lühem kui 2007. aastal.

¹⁴¹ Eesti Vabariigi Õiguskantsler (viide 137).

¹⁴² Eesti Vabariigi Õiguskantsler (viide 137).

¹⁴³ U. Klopets (viide 130).

Samas on uuringus märgitud, et menetlusaegade võrdlus ei selgita, kas kriminaalasju lahendati reaalselt kiiremini, sest neid andmeid mõjutavad muuhulgas väga pikalt kestnud kriminaalasjad, näiteks lahendati 2010. aastal 20 kriminaalasja, mis saabusid kohtusse enne 2004. aastat, sealhulgas kohtuasjad, mis lõpetati seoses kriminaalasja aegumise ja süüdistatava kõrvalehoidumisega. Teiseks võetakse keskmise menetlusaja arvestamisel arvesse ka need asjad, milles asi tagastatakse prokuratuurile või ühendatakse teise kriminaalasjaga. Kolmas ning oluline piirang on aga seotud sellega, et keskmine üldmenetlusele kulunud aeg kajastab vaid neid asju, mis leidsid lahenduse üldmenetluses. Seega ei kajasta andmed näiteks 3 aastat üldmenetluses olnud asja, mis leidis lahenduse kokkuleppemenetluses.¹⁴⁴

Tulles tagasi kriminaalasja lahendamiseks kulunud aja juurde, siis oli viidatud justiitsministeeriumi uuringu kohaselt I astme kohtus üldmenetluses kriminaalaja lahendamiseks kulunud ajaks 2011. aastal 345 päeva, mis on 32 päeva võrra kiirem kui 2007. aastal. Siinkohal tuleks aga märkida, et näiteks Harju ja Viru maakohtus vähenes 2007. aastaga võrreldes kriminaalasjade lahendamisele kuluv aeg, samas aga kasvas see aeg Pärnu ja Tartu Maakohtus. Kui aga võrrelda 2010. aastat ja 2011. aastat, siis 2011. aastal oli üldmenetluses kriminaalasja lahendamisele kuluv aeg lühem kõikides maakohtutes.¹⁴⁵

Antud juhtul leiab töö autor, et katkematuse printsiibist kõrvale kaldumiseks lubatud erandeid on liiga vähe selleks, et printsiip tagaks kriminaalasjade kiirema ja efektiivsema menetluse. Seda on märkinud ka endine justiitsminister Hanno Pevkur, selgitades, et kuigi mitme kriminaalasja üheaegse arutamise keeld näeb ette arvukalt erandeid, mida on käesolevas töös ka käsitletud, on see keeld ikkagi liiga paindumatu selleks, et lühendada kriminaalasjade kohtumenetlusele kuluvat aega.¹⁴⁶

3.4 Kriminaalasja arutamine ilma süüdistatava osavõtuta

Süüdistatava kohtuistungist, kus tema süüdistust arutatakse, osavõtu eelduseks on õigus olla kohal. Kohalolek iseenesest ei taga siiski kohtumenetlusest osavõttu. Ka inimõiguste kohtu

¹⁴⁴ U. Klopets (viide 130).

¹⁴⁵ U. Klopets (viide 130).

¹⁴⁶ H. Pevkur. Õigus- ja kohtusüsteemi areng. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1420/Lisa_nr_4_H_Pevkur.pdf. 30.04.2014.

arvates ei piisa vaid kohalolekust. Eelpool viidatud konventsiooni artikkel 6 peab tervikuna tagama süüdistatavale õiguse kuulata ja jälgida menetlust ning sellest osa võtta. See õigus on Euroopa Inimõiguste Kohtu järgi võistleva menetluse oluline tahk. Õigusest menetluses ise osa võtta tuleneb õigus kaitsta ennast ise, küsitleda tunnistajaid või lasta tunnistajaid kaitsjal küsitleda ja samuti tuleneb sellest õigus kasutada tasuta tõlgi abi, kui kohtumenetlus toimub keeles, mida süüdistatav ei mõista.¹⁴⁷ Eesti Vabariigi põhiseaduses sätestab seda õigust paragrahvi 24 teine lõik, mis sätestab, et igaühel on õigus olla oma kohtuasja arutamise juures. Süüdistatava õigust olla kohal ja võtta osa kohtumenetlusest ei mõjuta asjaolu, kas kohtuistung on avalik või on kohtuistung kinniseks kuulutatud. Isiklikku osavõttu ei mõjuta ka süüdistatava otsus kaitsta end kaitsja abil.¹⁴⁸ Erandkorras võib kriminaalasja arutada ilma süüdistatava osavõtuta.¹⁴⁹ Kriminaalmenetluses on see subjektiivne õigus tagatud kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvis 35 lõikes 2 ja paragrahvis 269 lõikes 1. Kirjeldatud põhiõigus ei ole aga absoluutne, vaid sellest on võimalik ette näha ka erandeid. Nii on kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvis 269 lõikes 2 loetletud juhud, millal on võimalik kriminaalasja arutamine maakohtus ilma süüdistatava osavõtuta.¹⁵⁰

Kuni 2011. aasta 31. augustini kehtinud kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvi 269 redaktsioon sätestas, et kriminaalasja võib erandlikult arutada süüdistatava osavõtuta järgmistel juhtudel: süüdistatav on eemaldatud kohtusaalist kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 267 lõikes 1 sätestatud alusel ja korras; süüdistatav viibib väljaspool Eesti Vabariigi piire ja hoiab kohtusse ilmumisest kõrvale ning ilma temata on kohtulik arutamine võimalik; pärast kohtuistungil ülekuulamist on end seisundisse, mis välistab tema osavõtu kohtulikust arutamisest, ning ilma temata on kohtulik arutamine võimalik; kohtusse toimetamine on raskendatud ja süüdistatav on nõustunud kohtulikust arutamisest osavõtuga audiovideuaalses vormis vastavalt kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvis 69 lõikes 2 punktis 1 sätestatule.¹⁵¹

2011. aasta 1. septembril jõustus kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvi 269 uus redaktsioon, mille lõige 1 sätestab sarnaselt varasemalt kehtinud redaktsioonile, et

¹⁴⁷ EKo 12.02.1985, 9024/80, Colozza vs. Itaalia.

¹⁴⁸ U. Lõhmus (viide 116), lk 24.

¹⁴⁹ Minu õigused kohtumenetluse ajal. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_rights_of_defendants_in_criminal_proceedings_-169-EE-maximizeMS-en.do?clang=en&idSubpage=3 (29.03.2014).

¹⁵⁰ RKKKo 06.03.2013, 3-1-1-17-13.

¹⁵¹ RT I, 23.02.2011, 45.

kriminaalasja arutatakse süüdistatava osavõtul, kuid uue redaktsiooni järgi tuleb arvestada kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvis 276¹ nimetatud erandeid. Samuti sätestas lõige 1, et süüdistatava ilmumata jäämisel lükatakse kohtulik arutamine edasi. Uuendusena nägi antud redaktsioon ette, et süüdistatav ei pea kohtuotsuse kuulutamisest osa võtma. Samuti täiustati uue redaktsiooniga varasemalt kehtinud lõikes 2 sätestatud erandeid, millistel on võimalik kriminaalasja siiski ilma süüdistatava osavõtuta menetleda. Nii sätestas uus redaktsioon, et enam ei pea süüdistatav viibima väljaspool Eesti Vabariigi piire selleks, et asja oleks võimalik temata arutada. Nimelt näeb uus redaktsioon näeb ette võimaluse, et asja on võimalik arutada ilma süüdistatavata ka juhul, kui tema asukohta Eesti Vabariigis ei suudeta kindlaks teha ja on küllaldane alus arvata, et ta viibib väljaspool Eesti Vabariigi piire ja hoidub kohtusse ilmumisest kõrvale, tema leidmiseks on tehtud mõistlikke pingutusi ning ilma temata on kohtulik arutamine võimalik. Samuti lisandus lõikesse 2 punkt 5, mis näeb ette võimaluse, et süüdistataval on võimalik esitada kohtule põhistatud taotlus arutada asja ilma tema osavõtuta ja kohus on veendunud, et süüdistatava õigusi on võimalik kaitsta tema osavõtuta kohtulikust arutamisest, ning süüdistatava puudumine kohtuistungilt ei ole vastuolus avalike huvidega.¹⁵²

Samas tuleb märkida, et kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvis 269 sätestatud võimaluse, asja arutamine süüdistatava osavõtuta, kasutamisel peab need tingimused sedastama objektiivsetel asjaoludel, mis kinnitavad isiku tahet hoiduda kõrvale kohtulikust arutamisest ja et tegemist ei ole üksnes riigi tegematajätmisega. Samuti on kriminaalkollegium leidnud, et tulenevalt kohtumenetluse võistlevuse põhimõttest peavad pooled esmalt hindama, kas kohtulik arutamine on võimalik süüdistatava osavõtuta või on vaja rakendada mingeid täiendavaid meetmeid süüdistatava kohtusse toimetamiseks.¹⁵³ Euroopa Inimõiguste Kohus on siinkohal märkinud, et isiku süüditunnistamine tagaselja on vastuolus inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon artikliga 6 siis, kui isikul puudub pärast kinnipidamist menetlusnorm kohtuasja uuendamiseks, kui ta ei ole kaitseõigusest selge tahteavaldusega loobunud ning kui tal puudub teave, et ta hoiab menetlusest kõrvale. Isik hoiab kõrvale menetlusest alles seejärel, kui talle on menetlusest nõuetekohaselt teatatud. Konkretiseerimata oletus kriminaalmenetluse võimalikust toimumisest ei ole antud aspektis piisav. Isikut ei saa lugeda kaitseõigusest loobunuks siis, kui ta ei ole otsese tahteavaldusega või oma käitumise kaudu andnud teada oma soovist mitte kohtuasjas osaleda.¹⁵⁴ Samas näiteks olukorras, kus süüdistatav on teadlikult vahetult enne kohtuistungit menetleja loata lahkunud Eesti

¹⁵² RT I, 14.03.2011, 35.

¹⁵³ RKKKo 06.03.2013, 3-1-1-17-13.

¹⁵⁴ EIKo 05.11.2013,34783/06, Izet Haxhia vs. Albaania; EIKo 11.11.2004,56581/00,Sejdovic vs. Itaalia.

Vabariigist, on objektiivselt sedastatav, et isik hoiab kriminaalasja kohtulikust menetlusest kõrvale, mille tõttu on põhjendatud asja arutamine ilma süüdistatava osavõtuta.¹⁵⁵

Kohtumenetlust *in absentia* on uurinud ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee ja väljendanud oma seisukohad soovitusel. Kohtumenetlus *in absentia* ei ole õiglase kohtumenetluse seisukohast problemaatiline, kui süüdimõistetul on õigus taotleda uut täielikku menetlust või tema kinnipidamisel korraldatakse uus kohtumenetlus ilma tema taotluseta. Kui aga süüdistataval puudub võimalus uueks kohtumenetluseks, teeb Euroopa Inimõiguste Kohus vahet kahe olukorra vahel, mis on järgmised: esiteks, kui süüdistatav teadlikult hoiab kõrvale kohtust, ja teiseks, kui süüdistatav jäi kohtusse ilmumata põhjustel, mis ei sõltunud tema tahtest. Esimesel juhul ei pea kohtuasja uut arutamist korraldama, kuna süüdistatava kõrvalehoidmist kohtust saab tõlgendada oma õigustest loobumisena.¹⁵⁶ Samas tuleb siinkohal pidada silmas ka varasemalt märgitud, mille kohaselt on võimalik selline loobumine tuvastada alles siis, kui süüdistatavale on menetlusest nõuetekohaselt teatatud. Teisel juhul ehk siis juhul, kui süüdistatav jäi kohtusse ilmumata endast mitteoleneval põhjusel, peaks süüdistatavale võimaldama uue kohtuliku arutamise.¹⁵⁷

Süüdistatava kohalolek ja vahetu osavõtt asja arutamisest ei ole aga võimalik juhul, kui kohus asja arutamiseks kohtuistungit ei korralda. Üldjuhul on kriminaalsüüdistuse suuline avalik arutamine kohustuslik esimese astme kohtus, kuna see kohus tuvastab ennekõike teo asjaolud ja annab õigusliku hinnangu. Juhul, kui kohtuistung jäetakse korraldamata, ei saa süüdistatav kasutada eelnevalt märgitud konventsiooni artikli 6 lõikes 3 nimetatud spetsiifilisi õigusi. Inimõiguste kohus peab siinkohal avalikku istungit kohtualuse juuresolekul õiglase kohtumenetluse fundamentaalseks põhimõtteks, kuid mõõnab, et erandlikud asjaolud võivad siiski õigustada ka kohtuistungit ärajätmist. Selline erandlik olukord võib kohtu arvates esineda nendes kohtuasjades, mis traditsioonilise kriminaalõiguse kategooriasse ei kuulu, näiteks trahvimaksed maksuasjades, sõiduki joores juhtimine või kiiruse ületamine, kuid tingimusel, et asjaolud neid süütegudes on tehnilist laadi, faktide usaldusväärsuse või vaieldavuse küsimust, mis nõuaks suulist arutelu, tõendite esitamist või risküsitlust, ei tõuse ja isikule on antud võimalus selgitada oma väiteid kirjalikult.¹⁵⁸

¹⁵⁵ HMKo 22.10.2012, 1-09-5861.

¹⁵⁶ U. Lõhmus (viide 116), lk 25.

¹⁵⁷ U. Lõhmus (viide 116), lk 25.

¹⁵⁸ U. Lõhmus (viide 116), lk 25.

Töö autor leiab, et kriminaalasja arutamine ilma süüdistatavata on põhjendatud olukorras, kus süüdistatav on asunud kohtumenetlusest kõrvale hoidma, kuigi kohtuistungi toimumise aeg on teada. Kõrvalehoidmine on tõendatud siis, kui nagu eelpool juba viidatud, on süüdistatavale kohaldatud tõkendina elukohast lahkumise keeldu, kuid süüdistatav lahku oma elukohast näiteks välismaale ning kohtul ei ole võimalik teda kohtusse toimetada, samas ei taotle keegi ka istungi edasilükkamist ning täiendavate meetmete rakendamist süüdistatava kohtusse toimetamiseks. Samuti on Riigikohus märkinud, et kaalukaks asjaoluks, miks kriminaalasja ei ole võimalik süüdistatava osavõtuta arutada, on keeruline tõenduslik olukord. Kui viimane ei ole aga sedastatav, siis ei ole takistust kriminaalasja ilma süüdistatavata arutada.¹⁵⁹

3.5 Videokonverentsi rakendamine

Nii enne kui ka pärast 01. septembrit 2011. aastat sätestab kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 69 kaugülekuulamise võimaluse. Antud paragrahvi kohaselt võib menetleja korraldada tunnistaja kaugülekuulamise, kui tunnistaja vahetu ülekuulamine on raskendatud või põhjustab ülemääraseid kulutusi, samuti tunnistaja või kannatanu kaitsmist silmas pidades.¹⁶⁰

Kaugülekuulamine tähendab kriminaalmenetluse seadustikus ülekuulamist järgmiselt:

- 1) Tehnilise lahenduse abil, mille tulemusena menetlusosalised otseülekandena vahetult näevad ja kuulevad uurimisasutuses, prokuratuuris või kohtus mitteviibiva tunnistaja ütluste andmist ja saavad talle küsimusi esitada menetleja kaudu;
- 2) Telefonitsi, mille tulemusena menetlusosalised vahetult kuulevad uurimisasutuses või kohtus mitteviibiva tunnistaja ütluste andmist ja saavad talle küsimusi esitada menetleja kaudu.¹⁶¹

Siinkohal tuleb silmas pidada, et kaugülekuulamine telefonitsi on lubatud vaid ülekuulatava ja kahtlustatava või süüdistatava nõusolekul. Kahtlustatava või süüdistatava nõusolekut ei ole aga vaja anonüümse tunnistaja telefonitsi kaugülekuulamiseks. Välisriigis viibiva tunnistaja ülekuulamisel tuleb aga järgda ka paragrahvis 468 sätestatut.¹⁶²

¹⁵⁹ RKKKo 06.03.2013, 3-1-1-17-13.

¹⁶⁰ RT I, 23.02.2011, 45; RT I, 14.03.2011,35.

¹⁶¹ RT I, 23.02.2011, 45; RT I, 14.03.2011,35.

¹⁶² RT I, 23.02.2011, 45; RT I, 14.03.2011,35.

Videokonverentsi vormi kasutamine tunnistajate ja ekspertide ülekuulamiseks ei ole kokkusobimatu õiglase kohtumenetlusega. Küsimus on aga selles, kas süüdistatava osavõtt kohtuistungist telesilla vahendusel sobib kokku avaliku ja õiglase kohtumenetluse põhimõttega. Euroopa Inimõiguste Kohus on selgitanud, et kohtumenetlusest osavõtu selline vorm ei ole iseenesest kokkusobimatu õiglase kohtumenetluse põhimõttega. Ometi tuleb siinkohal arvestada mitme teguriga. Nimelt tulenevab kohtupraktikast, et inimõiguste kohus peab füüsilist kohalolekut vajalikuks esimese astme kohtus. Kohalolek ei ole aga nii oluline apellatsiooniasemes ja seda isegi siis mitte, kui apellatsioonikohtul on täispädevus kontrollida nii fakte kui ka õiguse kohaldamist. Kohaloleku vajalikkuse otsustamisel tuleb arvesse võtta menetluse iseloomu ja viisi, kuidas kaitse huvid on esindatud, eriti nende küsimuste valguses, mida tuleb otsustada ja milline on nende tähtsus süüdistatavale.¹⁶³

Kuigi käesolev magistritöö käsitleb esimese astme kohtumenetlusega seonduvat, siis tulevad järgnevalt käsitlemisele seisukohad seoses apellatsioonimenetlusega. Juhul, kui süüdistatav osaleb telesilla vahendusel apellatsioonimenetluses, kus kontrollitakse nii fakte kui ka õiguse kohaldamist, peavad olema täidetud teatud tingimused. Nimelt peavad tehnilised tingimused võimaldama süüdistataval takistusteta jälgida istungi kulgu ning talle tuleb tagada võimalus tõhusalt ja konfidentsiaalselt kaitsjaga suhelda. Kui süüdistatav aga ei saa kaitsjaga nõu pidada ja viimane ei saa oma kliendilt konfidentsiaalset teavet pealtkuulamiseta, muutub kaitsja abi süüdistatavale osaliselt kasutuks.¹⁶⁴ Euroopa Inimõiguste Kohtus on käsitlemist leidnud ka kaasus, kus kaebajat sunniti apellatsioonikohtus osalema videokonverentsi vormis. Kohus leidis, et kuna kaebaja osalemine videokonverentsi vormis oli õiguspäraste eesmärkide saavutamiseks, kuna sooviti tagada avaliku korra kaitset, ennetada kuritegevust, tagada õigust elule ja vabadusele ning lisaks sellele tingituna vajadusest kaitsta tunnistajaid ja ohvreid ning kindlustada menetlus mõistliku aja jooksul, ei rikutud konventsiooni artikli 6 lõikeid 1, 3. Samuti leidis kohus, et kaugosalemine ei pannud kaitset ebasoodsasse olukorda, kuna süüdistatav sai kaitsjaga konfidentsiaalselt telefonitsi suhelda.¹⁶⁵

Samas nimetas kohus juba viidatud asjas ka lisatingimuse, millisel süüdistatava videokonverentsi vormis osavõtt kohtuistungist on põhjendatud. Kohtu arvates peab lisaks kaitsjaga konfidentsiaalse suhtlemise nõude täitmisele olema kohtuistungist füüsilise osavõtu

¹⁶³ U. Lõhmus (viide 116), lk 26.

¹⁶⁴ U. Lõhmus (viide 116), lk 27.

¹⁶⁵ EIKo 05.10.2006,45106/04, Marcello Viola vs. Itaalia.

piiramiseks mõjuv põhjus. Kohus peab süüdistatava kaugosalemist esmajoones põhjendatuks kuritegelike ühenduste liikmete kohtuasjades, kus on põgenemise või rünnaku oht.¹⁶⁶

Erinevalt Marcello Viola kohtuasjast leidis kohus Sakhnovskiy asjas, et rikuti inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõiget 1 koostoimes lõikega 3 „c“ riive, sest asja arutamisel ülemkohtus vahetus kohtu määratud advokaat. Uus kaitsja sai aga süüdistatavaga vestelda 15 minutit enne kohtuistungit algust telesilla abil ning vestluse ajaks lahkusid kõik isikud kohtusaalist. Inimõiguste kohtu arvates jäi küsitavaks, kas süüdistatava ja kaitsja vaheline kommunikatsioon telesilla vahendusel oli konfidentsiaalne, mistõttu ta leidis, et kohtuistungit korraldus ülemkohtus ei taganud süüdistatavale tõhusat õigusabi. Valitsus oleks pidanud võimaldama eelnevalt pikaajalist telefonivestlust või määrama kaitsja vanglale lähedalasuvast linnast, kellega avaldaja saanuks isiklikult vanglas kohtuda. Seetõttu leidis EIK, et avaldajale võimaldatud kaitseõigus oli formaalne ning ebatõhus, märkides, et kõige kohasem õiglane hüvitis oleks asja uus läbivaatamine.¹⁶⁷

Käesoleva töö autori arvates on telesilla vahendusel isiku ülekuulamise võimalus menetluse kiiruse seisukohalt mõningatel juhtudel väga oluline. Näiteks on leitud, et just eksperttunnistajate kättesaadavus on üheks viivituse põhjuseks kriminaalasjades, näiteks kohtumeditšiinieksperdid. Nimetatud lahendus aitab minimeerida ka kohtukulusid, millised võivad tekkida, kui eksperttunnistaja peab kohtusse ilmuma teisest riigist.¹⁶⁸ Videokonverentsi läbiviimise võimalus ei mõjuta aga menetluse kiirust vaid teises riigis asuvate tunnistajate puhul. Näiteks olukorras, kus kohus on kriminaalasja kohtuliku arutamise määranud neljale päevale, selgub, et üks riikliku süüdistuse oluline tunnistaja, kellest prokuratuuril ei ole tema ütluste olulisuse tõttu võimalik loobuda, asub teises linnas ja ei saa kohtuistungile selle tõttu ilmuda. Sellisel juhul on kohtul võimalik võtta ühendust teise kohtumajaga, kus on olemas videokonverentsi pidamiseks vajalik tehnika, võimaldades videokonverentsi läbiviimise korras tunnistajat küsitleda. Nimetatud võimalusega on sellistes olukordades võimalik vältida kohtuistungit edasilükkamist ja seeläbi kriminaalasja menetlemise pikendamist, kuna edasilükkamise puhul on raske prognoosida, kuna on kriminaalasja edasiseks arutamiseks aega nii kohtul, prokuröri kui ka kaitsjal.

¹⁶⁶ EIKo 05.10.2006,45106/04, Marcello Viola vs. Itaalia.

¹⁶⁷ EIKo 02.11.2010,21272/03, Sakhnovskiy vs. Venemaa.

¹⁶⁸ Juhend videokonverentside pidamiseks piiriüleste menetluste puhul. Euroopa Liit 2013. Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2013. Arvutivõrgus: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3012963ETC.pdf. 30.04.2014.

3.6 Ütluste deponeerimise võimalus

Enne 1. septembrist 2011. aastal kehtinud kriminaalmenetluse seadustiku redaktsioon ei näinud ette ütluste deponeerimise võimalust.¹⁶⁹ Alates 2011. aasta 1. septembrist on kriminaalmenetluse seadustikus paragrahv 69¹, mis sätestab ütluste deponeerimise võimaluse.¹⁷⁰

Nii näeb antud paragrahv ette võimaluse fikseerida tunnistaja ütlusi võistleva menetluse nõudeid silmas pidades kohtu ees juba kohtueelse menetluse käigus¹⁷¹, et prokuratuur, kahtlustatav või kaitsja võib taotleda, et eeluurimiskohtuniku juures kuulatakse üle isik, kes on kriminaalmenetluses tunnistajaks, kui kriminaalmenetluse esemeks on tahtlik kuritegu, mille eest on karistusena ette nähtud vähemalt kuni kolm aastat vangistust. Kohus rahuldab antud taotluse, kui esinevad asjaolud, mis võimaldavad järeldada, et tunnistaja hilisem ülekuulamine kriminaalasja kohtulikul arutamisel võib osutada võimatuks või teda võidakse mõjutada valeütlusi andma. Taotluse rahuldamata jätmise vormistab kohus aga määrusega, mis ei ole vaidlustatav määruskaebuse korras..¹⁷²

Ütluste deponeerimiseks esitatud taotluse lahendab kohus viie päeva jooksul alates taotluse saamisest ning juhul, kui kohus taotluse rahuldab, määrab ta esimesel võimalusel ülekuulamise aja, mille teeb viivitamata teatavaks prokuratuurile ja kaitsjale. Ülekuulamisele eeluurimiskohtuniku juurde kutsutakse prokurör, kaitsja, kahtlustatav ja tunnistaja. Samas on võimalus kahtlustatav ka ülekuulamisele kutsumata jätta. Kahtlustatav jäetakse kutsumata tunnistaja või prokuratuuri taotlusel, kui kahtlustatava ülekuulamisel viibimine ohustab tunnistaja turvalisust. Isikute väljakutsumise ütluste deponeerimisele korraldab menetlusosaline, kes ülekuulamist taotles. Kaitsja võib aga teatud juhtudel, see tähendab seadustiku paragrahvis 163¹ lõigetes 4 ja 5, isiku väljakutsumiseks eeluurimiskohtunikult abi taotleda.¹⁷³

¹⁶⁹ RT I, 23.02.2011,45.

¹⁷⁰ RT I, 14.03.2011, 35.

¹⁷¹ Eesti Vabariigi Valitsus. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Seletuskiri. 18.04.2014. Arvutivõrgus: http://www.google.ee/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=0CEsQFjAE&url=http%3A%2F%2Fwww.riigikogu.ee%2F%3Fop%3Demsplain%26page%3Dpub_file%26file_id%3D1e67cf73-4927-6bcc-c88b-bbcf248b351c%26&ei=70BRU5_hF_OBYQPv_4GABA&usg=AFQjCNE0BrbTunbnnQOJx77GjxCHCnUwZg&sig2=sW7Rp8DqUs5e8cknlGLZhg&bvm=bv.65058239,d.bGQ.

¹⁷² RT I, 14.03.2011, 35.

¹⁷³ RT I, 14.03.2011, 35.

Juhul, kui kahtlustatav on saanud kutse kätte, siis tema ilmumata jäämine ülekuulamist ei takista. Ülekuulamist ei toimu vaid juhul, kui kutse kätte saanud prokurör või kaitsja ei ilmu mõjuval põhjusel ja on sellest eelnevalt kohut teavitanud. Kui ülekuulamist taotlenud menetlusosaline ülekuulamisele ei ilmu või ei toimetata kohtuniku juurde isikut, kelle ülekuulamist on menetlusosaline taotlenud, jäetakse ülekuulamine eeluurimiskohtuniku juures läbi viimata.¹⁷⁴

Paragrahv 69¹ eesmärk on tõhustada kohtumenetlust ja parandada süüdistatava kaitseõiguse tagamise võimalusi ja varustada kohut kvaliteetsemate tõenditega õiglase lahendi tegemiseks. Antud säte on oluline, kuna sel viisil saadud ütlused on tunnistaja kättesaamatuse korral automaatselt kasutatavad tõendina kohtumenetluses, nagu oleks risküsitlus toimunud mitte eeluurimisel, vaid kohtus. Antud muudatus on tingitud sellest, et olukorras, kus kohtueelses menetluses saadud ütlusi on lubatud risküsitluse asemel kasutada vaid väga piiratud juhtudel, kuid samas on tunnistajate kohtusse toimetamisega sageli probleeme, on alates kriminaalmenetluse koodeksi asendamisest kriminaalmenetluse seadustikuga rõhutatud, et on vaja välja töötada mingit liiki eeltõendamismenetlus, mille käigus tunnistajate ülekuulamine tekitaks automaatselt kohtukõlbuliku iseseisva tõendusjõuga tõendi juhuks, kui tunnistajat põhiprotsessile toimetada ei õnnestu.¹⁷⁵

Antud sätte eesmärgiks on tõhustada kohtumenetlust, parandada lisaks süüdistatava kaitseõiguse tagamise võimalusi ning varustada kohut kvaliteetsemate tõenditega õiglase lahendi tegemiseks, kuna sellisel viisil saadud ütlused on automaatselt kasutatavad tõendina kohtumenetluses, nagu ei oleks risküsitlus toimunud eeluurimisel, vaid kohtus.

Nii nagu on alates 2011. aasta 1. septembrist olemas võimalus kohtueelses menetluses eeluurimiskohtuniku juures tunnistaja ütluste fikseerimiseks ütluste deponeerimise kaudu, on alates sellest ajast kriminaalmenetluse seadustikus olemas ka paragrahv 276², mis näeb ette ütluste deponeerimise pärast süüdistusakti kohtusse saatmist. Antud paragrahv sätestab, et kui pärast süüdistusakti kohtusse saatmist ilmnevad asjaolud, mis võimaldavad järeldada, et tunnistaja hilisem ülekuulamine kriminaalasja kohtulikul arutamisel võib osutada võimatuks või tunnistajat võidakse mõjutada valeütlusi andma, võib prokurör, kaitsja või süüdistatav

¹⁷⁴ RT I, 14.03.2011, 35.

¹⁷⁵ Eesti Vabariigi Valitsus (viide 171).

enne kohtulikku uurimist või kohtuistungite vaheajal taotleda kohtult tunnistaja ütluste deponeerimist.¹⁷⁶

Ütlused deponeeritakse asja arutava kohtu juures kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvis 69¹ lõigetes 2-6 ettenähtud korras. Kui kohtumenetluse pool soovib aga deponeerida sellise tunnistaja ütlusi, keda ei ole süüdistus- ega kaitseaktis kohtusse kutsutava isikuna märgitud ega kohtueelses menetluses üle kuulatud, võib kohus nimetatud taotluse rahuldada kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvis 286¹ nimetatud tingimustel. Seega rahuldab kohus nimetatud tunnistaja ütluste deponeerimise taotluse juhul, kui tõend omab kriminaalasjas tähtsust. Paragrahv 286¹ lõike 2 kohaselt võib aga kohus antud taotluse rahuldamisest keelduda, kui tõend ei ole kättesaadav, eelkõige kui ei ole teada tunnistaja andmed või dokumendi asukoht, samuti siis, kui tõendi tähtsus ei ole vastavuses tõendi kättesaamiseks mineva ajakuluga või see on seotud muude raskustega. Kohtul on õigus taotluse rahuldamisest keelduda ka juhul, kui tõendit ei ole süüdistus- ja kaitseaktis märgitud ja kohtumenetluse pool ei ole nimetanud olulisi põhjuseid, miks ta ei saanud taotlust varem esitada või ei ole tõendi esitamise ja kogumise vajadust põhjendanud ning samuti ka juhul, kui esineb mõni muu alus tõendi vastuvõtmisest keeldumiseks.¹⁷⁷

Antud sätte kriminaalmenetluse seadustikku toomise eesmärk oli lahendada olukord, kus juba kohtusse saadetud asjas kohtulik uurimine viibib, ohustades sellega kogutud tõendite kvaliteeti. Antud juhul võeti eeskujuna anglo-ameerika kriminaalmenetlusest (eeskätt Ameerika Ühendriigid), loobudes kunstlikult jäigast vahetegemisest tõendite kogumise ja uurimise etappide vahel. Juhindutakse sellest, et vastaspool peab saama end tõendite vastu ette valmistada ning et vältida tuleb salakavalatel üllatustel baseeruvat taktikat, mida Ameerikas nimetatakse *trial by ambush*. Samuti ei ole midagi taunitavat ka selles kontekstis juba olemasoleva tõendi kinnitamisel deponeerimisega.¹⁷⁸

Deponeerimine toimub vaadeldava paragrahvi puhul asja arutava kohtuniku, mitte eeluurimiskohtuniku juures. Praktiline väärtus selliste ütluste deponeerimisel on näiteks olukorras, kui kohtusse saadetud üldmenetluse asi ei paigutu ühegi käesolevas töös käsitletud nn katkematus erandi alla, ehk siis kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvis 268¹

¹⁷⁶ RT I, 14.03.2011, 35.

¹⁷⁷ RT I, 14.03.2011, 35.

¹⁷⁸ Eesti Vabariigi Valitsus (viide 171).

nimetatud reeglite alla ja ootab sellest tulenevalt alles oma menetlusjärjekorda või on kohtuistungeid juba korduvalt edasi lükatud näiteks süüdistatava haiguse tõttu.¹⁷⁹

Antud pragrahvi puhul on oluline ka see, et täiendavate tõendite kogumise taotlusi on võimalik lahendada väljaspool kohtulikku arutamist operatiivselt korraldaval istungil.¹⁸⁰ Nii sätestab kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 276¹ muuhulgas, et kohus võib muude kohtumenetluse korralduslike küsimuste otsustamiseks või kohtumenetluse poole taotluse lahendamiseks pidada korraldava istungi, järgides kriminaalmenetluse seadustikus eelistungi kohta sätestatud, kui neid küsimusi ei ole võimalik mõistliku aja jooksul lahendada kohtuistungil kohtuliku arutamise käigus.¹⁸¹ Ütluste deponeerimine ega korraldav istung ei ole aga samastatav kriminaalasja sisulise arutamisega.¹⁸²

Töö autori arvates on vajalikud mõlemad sätted, nii kohtueelses menetluses ütluste deponeerimist ettenägev säte kui ka kohtumenetlust puudutav säte. Antud sätted aitavad vältida kohtumenetluse venimist, kuna olukorras, kus tunnistaja on näiteks kohtueelses menetluses ütlused andnud, kuid kohtuistungile tunnistajat toimetada ei õnnestu, kuna tunnistaja asukohta ei ole võimalik kindlaks teha või ei saa tunnistaja teatud muudel põhjustel kohtuistungil osaleda, ning on täidetud seadustiku paragrahvis 291 täidetud alused ütluste vastuvõtmiseks, on tõendina kasutatavad deponeeritud ütlused, mille tõttu ei pea ootama, millal tunnistajal on võimalik kohtusse ilmuda.

3.7 Muudatused seoses kaitsja osalemisega kriminaalmenetluses

Seoses kaitsjaga tuli 1. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku redaktsiooni mitmeid muudatusi.

Nii muutus kriminaalmenetluse seadustiku paragrahv 43 selliselt, et lisaks seal varasemalt märgitud kahtlustatavale ja süüdistatavale¹⁸³ võib alates sellest ajast endale ka süüdimõistetud isiklikult või teise isiku vahendusel kriminaalmenetluseks kaitsja valida.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Eesti Vabariigi Valitsus (viide 171).

¹⁸⁰ Eesti Vabariigi Valitsus (viide 171).

¹⁸¹ RT I, 14.03.2011, 35.

¹⁸² Eesti Vabariigi Valitsus (viide 171).

¹⁸³ RT I, 23.02.2011,45.

¹⁸⁴ RT I, 14.03.2011,35.

Paragrahvi 43, mis reguleerib kaitsja valimist ja määramist, teise lõikesse lisandus punkt 4, mille kohaselt määrab kaitsja uurimisasutuse, prokuratuuri või kohtu taotlusel Eesti Advokatuur, kui kaitsja ei saa üldmenetluse asjas, milles ta on võtnud kaitsekohustuse, kohtuistungile ilmuda ning kui ta ei ole nimetanud endale asenduskaitsjat. Asenduskaitsja nimetamise võimalus tuleneb kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvist 44. Antud muudatuse, mis võimaldab kohtul taotleda Eesti Advokatuurilt kaitsja määramist, eesmärgiks oli anda sõnaselgelt kohtu käsutusse täiendav meede, mille abil minimeerida kohtuistungite venimist. Kuigi varasemalt oli seadustikus olemas paragrahvi 43 lõige 2 punkt 3, mis jäi seadustikku sisse ka antud muudatuse jõustumisel, andes võimaluse määrata kaitseülesandeid mittetäitva kaitsja asemele uus kaitsja, kõheldi praktikas, kas see võimalus kehtib ka kohtuistungite kontekstis.¹⁸⁵

Nimetatud sätte vajalikkust on põhjendatud ka Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna poolt 2010. aasta suvel läbiviidud lühianalüüsis võistlevas menetluses vahialustega kohtuistungite edasilükkamise põhjustest. Antud analüüsiga selgus, et kaitsja ilmumatajäamine omas nende põhjuste hulgas märkimisväärset kaalu (kuigi ei olnud siiski võrreldav süüdistatava ja kannatanu/tunnistaja mitteilmumisega). Uuriti kohtumenetluse käiku 32-s kriminaalasjas ning 9-s erinevas asjas lükkus vähemalt üks istung edasi seoses kaitsjaga - neist kahel juhul lükati istung edasi enne istungi algust, sest kaitsjale ei sobinud varasemalt kokku lepitud istungi aeg. Neljal juhul puudus kaitsja seoses haigusega. Kahel juhul puudus kaitsja ilma põhjuseta - neist ühel juhul oli seotud teise üldmenetlusega; teisel juhul kaitsja küll ilmus 15 minutit hiljem, aga istung oli juba edasi lükatud. Ühel juhul lükati istung edasi, kuna kaitsja taotles edasilükkamist. Seega selgus antud analüüsist, et kaitsja oli kolmandal kohal isikute hulgas, kelle tõttu istung edasi lükkus. Võrdluseks selgus analüüsist, et 41-l juhul lükkus istung edasi süüdistatava tõttu ning 34-l juhul tunnistaja või kannatanu tõttu. Prokuröri tõttu lükkus istung analüüsist tulenevalt edasi 2-l juhul.¹⁸⁶

Seega on töö autori arvates nimetatud meetme seadustikku lisamine Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika analüüsi tulemustest tingituna vägagi otstarbekas, kuna aitab vähendada menetluse venimist.

¹⁸⁵ Eesti Vabariigi Riigikogu (viide 31).

¹⁸⁶ Eesti Vabariigi Riigikogu (viide 31).

Samuti muutus võrreldes varasema redaktsiooniga¹⁸⁷ paragrahvi 45 esimene lõige, mis sätestab nüüd lisaks varasemalt märgitule, mille kohaselt võib kaitsja võtta kriminaalmenetlusest osa alates hetkest, mil isik saab kahtlustatava menetlusseisundi¹⁸⁸, et kaitsja võib kriminaalmenetlusest võtta osa ka seadustiku paragrahvis 43 lõikes 4 märgitud juhul, s.t kui kriminaalasjas puudub kahtlustatav või süüdistatav, aga prokuratuur on taotlenud tunnistaja ütluste deponeerimist.¹⁸⁹

Kuigi antud magistritöö analüüsib muudatusi seoses üldmenetluses kohtusse saadetud kriminaalasjadega, siis võib kõrvalepõikena märkida, et muudatusi on toimunud ka paragrahvi 45 lõikes 4. Kui varasemalt sätestas antud lõige 4, et kaitsja osavõtt kohtumenetlusest on kohustuslik¹⁹⁰, siis alates 1. septembrist 2011. aastast on tehtud muudatus selliselt, et kaitsja osavõtt kohtumenetlusest on kohustuslik, kuid seda välja arvatud juhul, kui süüdistatav ei soovi kaitsjat ning on kohtu hinnangul võimeline ise enda huve esindama. Samas tuleb märkida, et kaitsjast loobumine ei ole nimetatud sätte alusel võimalik üldmenetluses kohtusse saadetud kriminaalasjas, vaid ainult teise astme kuriteo kohtulikust arutamisest kokkuleppemenetluses, kohtuotsuse kuulutamisest lihtmenetluses ja ka lühimenetluses kohtusse saadetud kriminaalasja menetlusest. Viimase puhul on kaitsjast loobumine võimalik aga vaid juhul, kui süüdistatav vastab seadusega lepingulisele kaitsjale kehtestatud nõuetele ning esitab kohtule ka kirjaliku põhistatud taotluse, milles taotleb luba ennast ise kaitsta.¹⁹¹

Lõige 4¹ aga sätestab, et nõuded lõikes 4 ettenähtud loobumise vormile kehtestab justiitsminister määrusega. Lõike 4² kohaselt on aga süüdistataval, kui kaitsja süüdistatava soovil kohtulikult arutamisel ei osale, samas menetluslikud õigused ja kohustused, mis oleksid kaitsjal kohtuliku arutamise käigus. Lisaks eelnevale lisandus seadustikku ka lõige 4³, mille kohaselt on kaitsja osavõtt kohustuslik, kui otsustatakse karistusjärgset kinnipidamist. Siinkohal tuleks aga märkida, et Riigikohus tunnistas karistusjärgset kinnipidamist sätestava karistusseadustiku paragrahvi 87² lõike 2 põhiseadusega vastuolus olevaks ja kehtetuks¹⁹², mille tõttu nimetatud sätte sisuliselt ei toimi. Lisaks sellele on muutunud ka paragrahv 45 lõige 8, mis sätestab alates 1. septembrist 2011. aastast, et kaitseülesannete täitmine lepingulise

¹⁸⁷ RT I, 23.02.2011,45.

¹⁸⁸ RT I, 23.02.2011,45.

¹⁸⁹ RT I, 14.03.2011,35.

¹⁹⁰ RT I, 23.02.2011,45.

¹⁹¹ RT I, 14.03.2011,35.

¹⁹² RKKKo 21.06.2011, 3-4-1-16-10.

kaitsja poolt ringkonnakohtus hõlmab ka kassatsiooni või määruskaebuse koostamist ringkonnakohtu lahendi peale ning eelmenetlust Riigikohtus, kui see on kaitsealuse soov.¹⁹³

Lisaks eelnevalt märgitud muudatustele lisandus muudatustega ka paragrahvi 47 lõige 3, mis sätestab, et kaitsja on kohustatud hoidma saladuses talle kriminaalmenetluse käigus õigusabi andmisel teatavaks saanud andmeid.¹⁹⁴ Konfidentsiaalsuse nõue sisaldus juba varem advokatuuriseaduse paragrahvis 45, mille kohaselt on advokaadil kohustus hoida saladuses talle õigusteenu osutamise käigus teatavaks saanud andmeid.¹⁹⁵ Ka Eesti Advokatuuri eetikakoodeksi paragrahvi 5 alusel on advokaat kohustatud hoidma saladuses mis tahes teavet, mida ta on õigusabi osutamisega saanud. Seega on advokaat kohustatud hoidma saladuses ka õigusabi osutamisega seotud teabekandjaid, s.h kriminaaltoimiku koopiat, saladuses. Nimetatud sätte, s.t paragrahv 47 lõike 3 lisamise kriminaalmenetluse seadustikku tingis aga asjaolu, et kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvi 42 lõike 1 punkti 1 alusel ei pea kaitsja olema alati advokaat advokatuuriseaduse tähenduses, vaid lepingulisteks kaitsjateks võivad olla ka muud isikud, kes on omandanud õiguse õppesuunal vähemalt riiklikult tunnustatud magistrakraadi, sellele vastava kvalifikatsiooni Eesti Vabariigi haridusseaduse paragrahv 28 lõike 22 tähenduses või siis sellele vastava välisriigi kvalifikatsiooni. Lisaks sellele ei pea ka kannatanu, tsiviilkostja ega kolmanda isiku esindaja, kellele on tagatud juurdepääs kriminaaltoimiku materjalidele, olema advokaat.¹⁹⁶ Kaitsjal on lubatud kriminaalmenetluse käigus õigusabi andmisel teatavaks saanud andmeid avaldada kaitsealusele ning kaitsealuse kohta käivaid kohtueelse menetluse andmeid võib kaitsja avada vaid kaitsealuse nõusolekul ning ainult juhul, kui seda nõuavad õigusemõistmise huvid.¹⁹⁷

Kõige olulisem muudatus käesoleva magistritöö kontekstis on aga seadustiku paragrahvi 46, mis näeb ette kaitsekohustuse võtmisest keeldumise või võetud kaitsekohustusest loobumise, lisandunud lõige 1¹. Nimelt sätestab paragrahvi 46 lõige 1¹, et kaitsja keeldub kaitsekohustuse võtmisest üldmenetluse asjas ning peab võetud kaitsekohustusest hiljemalt eelistungil loobuma, kui tal ei ole võimalik asja kohtulikult arutamisel osaleda kolme kuu jooksul arvates eelistungi toimumisest.¹⁹⁸

¹⁹³ RT I, 14.03.2011,35.

¹⁹⁴ RT I, 14.03.2011,35.

¹⁹⁵ RT I, 14.03.2011, 24.

¹⁹⁶ Eesti Vabariigi Valitsus (viide 171).

¹⁹⁷ RT I, 14.03.2011,35.

¹⁹⁸ RT I, 14.03.2011,35.

Nimetatud säte keelab kaitsjal võtta üldmenetluse asjas kaitseülesannet ja kohustab sellest hiljemalt eelistungil loobuma, kui kaitsjal ei ole suure töökoormuse või muude asjaolude tõttu võimalik osaleda kriminaalasja kohtulikul arutamisel kolme kuu jooksul alates eelistungi toimumisest. Sätte eesmärgiks on tagada võistlevas menetluses kohtusse saadetud kriminaalajade kiire ja tõhus arutamine. Kui kaitsja siiski võtab kaitseülesande ja selgub, et ta ei saa osaleda kohtulikul arutamisel selleks määratud ajal, siis peaks kaitsja määrama endale asenduskaitsja. Kui kaitsja aga asenduskaitsjat ei määra, kuid ei täida ka keelust üleastumise tõttu kaitseülesannet, on see eraldi kaitsja taandamise aluseks.¹⁹⁹

Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika 9. mai 2012. aasta analüüsis, mis hõlmab menetlusstatistikat aastatest 2007 kuni 2011, on leitud, et kohtuasjade analüüsi pinnalt omab see muudatus vähest väärtust, arvestades asjaolu, et alati ei ole ka kohtunikul või prokuröri kolme kuu jooksul võimalik asja kohtulikul arutamisel osaleda. Nimelt on antud analüüsi tulemusena määrava tähtsusega põhiistungiga kaugel määramisel ka kohtuniku koormus.²⁰⁰

Töö autorina leian siiski, et hoolimata Justiitsministeeriumi analüüsist on antud säte kiirema kohtumenetluse tagamise kontekstis vägagi oluline. Antud säte võimaldab kriminaalasja menetlemist siis, kui selleks on aega kohtul ja prokuröri. Kui vaadata seda, et riigi õigusabi osutas Eestis 2011. aastal 178 advokaati, kuid nõudlus riigi õigusabi järele on aina kasvavas trendis²⁰¹, kuna lepinguliste kaitsjate palkamine on kallis ning suurte kriminaalmenetluste korral on riigi õigusabi korras õigusabi osutavate kaitsjate hõivatus suur, annab nimetatud säte kohtule siiski võimaluse kriminaalasja arutada, kui konkreetne kaitsja ei saa menetluses osaleda, kuid saab nimetada endale asenduskaitsja või siis kui kohus kaitsja menetlusest taandab, sest kaitsja ei ole kaitseülesande võtmisest keeldunud, on kohtul võimalik riigi õigusabi osutamise määramise läbi siiski süüdistatavale mittehõivatud kaitsja leida, kellel võib olla võimalik menetluses osaleda kiiremini, kui esialgsel kaitsjal.

¹⁹⁹ Eesti Vabariigi Riigikogu (viide 31)..

²⁰⁰ U. Klopets (viide 130).

²⁰¹ Inimõiguste Keskus. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. Arvutivõrgus: <http://humanrights.ee/inimoiguste-aruanne-2/inimoigused-eestis-2012/oigus-oiglasele-kohtulikule-arutamisele/> (29.04.2014).

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö põhieesmärgiks oli selgitada välja, kas 1. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatused, mis reguleerivad üldmenetluses kohtusse saadetud kriminaalasja arutamist, kiirendasid kriminaalmenetlust sellisel määral, et on tagatud mõistliku menetlusaja jooksul kriminaalasja menetlemine. Ehk- kas seadusandja täitis seadustiku muudatustega enda ühe eesmärgi, milleks oli kriminaalmenetluse kiiremaks muutmine.

Selleks, et leida vastust eelmainitud kujul sõnastatud peaeesmärgile, tegi töö autor esiteks analüüsi, millised põhimõtted võeti aluseks kriminaalmenetluse seadustiku väljatöötamisel ehk siis, milliste riikide õigusest eeskuju võeti. Seejärel leidis töös käsitlemist mõistliku menetlusaja põhimõttega seonduv- mis on mõistlik menetlusaeg, mis kriteeritumeid tuleb mõistliku menetlusaja arvestamisel arvesse võtta. Seejärel tulid vaatluse alla 1. septembril 2011. aastal jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muudatused, mis pidid kriminaalmenetlust senisest kiiremaks muutma.

Kui kriminaalmenetluse koodeksilt kriminaalmenetluse seadustikule üleminemist kavandati ja selleks eelnõud koostati, lähtuti sellest, et saavutada võimalikult efektiivne, kiire ja ökonoomne kriminaalmenetlus. Leiti, et kriminaalmenetluses peaksid subjektide funktsionaalsed rollid olema senisest selgemalt piiritletud ning süüdi- või õigeksmõistv kohtuotsus peaks kujunema eeskätt prokuröri ja kaitsja töö edukusest kohtusaalis, mitte aga kohtueelses menetluses koostatud kriminaaltoimiku alusel. Siiski, hoolimata sellest, et sooviti võtta üle võistleva menetluse elemente, ei soovitud õigusajaloolisest traditsioonist lähtudes minna täielikult üle võistlevale kriminaalmenetlusele.

Kriminaalmenetluse seadustiku väljatöötamisel kasutati taustsüsteemina Itaalia kriminaalmenetlust, kus oli seadustiku eelnõu koostajate arvates kõige õnnestumalt ühendatud kontinentaal-euroopalik kohtueelne menetlus võistleva menetlusega. Samuti esines eelnõus Saksa, anglo-ameerika, Vene kui ka Rootsi ja Norra kriminaalmenetluse mõjusid ning ka Prantsuse õigusest laenatud.

Teises peatükis käsitletud tõhusa menetluse tagamise, s.t mõistliku menetlusaja jooksul kriminaalajade menetlemise põhimõtet käsitledes selgus, et Euroopa Inimõiguste Kohus menetles ajavahemikus 2001-2010 Eesti kohta 11 kaebust, mis olid esitatud seoses mõistliku menetlusaja rikkumisega, olgugi, et enamus neist tsiviilasjades.

Mõistliku menetlusaja järgimise nõue tuleneb konventsiooni artikli 6 lõikest 1 ja põhiseaduse (PS) §-st 14. PS §-des 13, 14 ja 15 ette nähtud õigus kohtulikule kaitsele hõlmab muu hulgas riigi kohustuse luua põhiõiguste kaitseks kohane kohtumenetlus, mis on õiglane ja tagab isiku õiguste tõhusa kaitse. Konventsiooni artikkel 13 sätestab, et igaühel, kelle konventsioonis sätestatud õigusi ja vabadusi on rikutud, on õigus tegelikule õiguskaitsele. Mõistliku menetlusaja eesmärk seisneb selles, et süüdistatavale tuleb tagada võimalikult kiire menetlus selleks, et ta ei peaks jääma liiga kauaks ebakindlasse olukorda.

Menetlusaja mõistlikkust hinnatakse Euroopa Inimõiguste Kohtu väljakujunenud praktika kohaselt aga konkreetse kohtuasja asjaolude põhjal, lähtudes seejuures eeskätt järgmistest kriteeriumidest: 1) kohtuasja keerukus; 2) kaebaja käitumine; 3) asjaomaste asutuste (riigivõimu) käitumine ja 4) selle olulisus, mis on kaebaja jaoks konkreetses menetluses kaalul.

Kuigi Euroopa Inimõiguste Kohus ei ole määranud konkreetset ajalist limiiti, millise jooksul toimunud menetlus ületab mõistlikku menetlusaega, on kohus leidnud, et üle 10 aasta kestnud kriminaalmenetlus on ilmselgelt ebamõistlik ja seda sõltumata, mis asjaoludest tulenevalt menetlus nii pikalt veninud on.

Tõhusateks õiguskaitsevahenditeks mõistliku menetlusaja tagamiseks on Euroopa Inimõiguste Kohus pidanud artikkel 13 mõistes kaitseabinõusid, mida saab kasutada otsuse kiirendamiseks, esinenud viivituste hüvitamiseks ning kas abinõusid, mis aitavad kas ennetada rikkumist või siis lõpetada menetluse mõistliku menetluse mõistliku aja rikkumise eest.

2007. aasta lõpu seisuga puudus Eestis tõhus riigisisene õiguskaitsevahend ebamõistliku menetlusaja peale esitatud kaebuste lahendamiseks. Riigikohus märkis aga oma praktikas, et kriminaalkohtu pädevuses on ebamõistliku menetlusaja peale esitatud kaebuste lahendamisel kas kohtumenetluse lõpetamine, õigeksmõistva otsuse tegemine või põhiõiguse rikkumise

fakti arvestamine karistuse kergendamisel. Samuti on Riigikohus viidanud riigivastutuse seaduse alusel halduskohtusse pöördumise võimalusele, et taotleda hüvitist põhiõiguse rikkumise eest.

Alates 2011. aasta 1. septembrist ei ole aga mõistliku menetlusaja möödumine süüdistatava õigeksmõistmise ega kriminaalmenetluse seadustiku paragrahvi 202 kohaldamise alus. Jõustunud seadusmuudatused näevad sellest ajast alates ette teised õiguskaitsevahendid, mis on sätestatud paragrahvides 205², 274² ja 306 lõikes 1 punktis 6¹. Nii on võimalik paragrahv 274² alusel kriminaalmenetluse lõpetamine kohtuistungil seoses mõistliku menetlusaja möödumisega, arvestades paragrahvis 205² sätestatud asjaolusid. Samuti näeb seadustik sellest ajast ette, et kohus peab paragrahvi 306 lõike 1 punkti 6¹ alusel kohtuotsuse tegemisel lahendama küsimuse, kas karistust tuleb mõistliku menetlusaja ületamise tõttu kergendada.

Töös käsitlemist leidnud kriminaalmenetluse seadustiku muudatuste puhul, mis 1. septembril 2011. aastal jõustusid, leidis tuvastamist, et peaaegu kõik muudatused, mis võeti vastu selleks, et kriminaalmenetlust kiirendada, mingil määral tõesti ka menetlust kiirendavad.

Nii leidis töö autor, et menetlust aitab kiirendada seadustiku paragrahvis 267 lõige 4¹, mis sätestab, et kohus võib menetlusest kõrvaldada kaitsja, esindaja või prokuröri, kui isik on pahatahtlikult takistanud asja õiget ja kiiret menetlemist. Samas tuleb sellise eemaldamise korral eelnevalt tuvastada pahatahtlik tegevus, sest mitte kõik menetlust takistavad käitumisviisid ei ole pahatahtlikkusest kantud.

Samuti kiirendab kohtumenetlust sätted, mille kohaselt küsitlevad risküsitluses tunnistajat kaitsja ja prokurör ning kannatanu, tsiviilkostja, kolmas isik ja süüdistatav saavad esitada küsimusi või sekkuda risküsitlusse vaid siis, kui vastava taotluse rahuldamata jätmine riivaks poole menetluslikku huvi. Nimetatud sätted on asjakohased, sest nimetatud menetlusosalised võivad hakata tunnistajale esitama asjakohatud ja lubamatuid küsimusi, venitades sellega menetlust. Nimetatud sätted aga aitavad viia risküsitlust läbi konstsentreeritult, kuna kaitsja ja prokurör esitavad tavaliselt oma kogemustest ja teadmistest tulenevalt küsimusi, mis aitavad kaasa nende positsiooni kindlustamisele- süüdistaja pool süüdistuse tõendamisele ja kaitsja puhul esitatud süüdistuse ümberlukkamisele.

Ka tõendite avaldamist reguleerival paragrahvil 296 lõikel 3, mis näeb ette tõendina vastuvõetu avaldamist osaliselt või avaldamata jätmist, on kohtumenetlust kiirendav iseloom. Seda eriti olukorras, kus kriminaaltoimik esitakse kohtule tõendite haaval, mis on aeganõudev. Kui sellises olukorras peaks ka esitatud ja vastuvõetud tõendid täielikult avaldama, siis venitakse see asja menetlemist. Selline konsentreeritud avaldamine, kus pool viitab konkreetsele asjaolule, mida ta tahab mingi asjaolu tõendamiseks kasutada, hoiab oluliselt aega kokku. Sellist konsentreeritud avaldamist on toetanud ka Riigikohus enda praktikas.

Kuigi töö autorile teadaolevalt ei ole praktikas veel kasutatud võimalust esitada taotlust kohtumenetluse kiirendamiseks, vähemalt ei nähtu sellise taotluse esitamist avalikult kättesaadavatest kohtulahenditest. Riigikohus on aga taotluse esitamise võimalusega seoses selgitanud taotluse esitamise võimalikkust vaid kohtumenetluses, märkides, et kohtueelse menetluse puhuks sellist võimalust ette nähtud ei ole.

Lisaks aitab kiiremat asja menetlemist tagada eelduste olemasolu kriminaalasja arutamiseks ilma süüdistatava osavõtuta ja ka videokonverentsi kasutamise võimalus. Ka ütluste deponeerimine, millised ütlused on automaatselt tõendina kasutatavad kohtumenetluses, on menetlust kiirendav. Nimelt on kohtul võimalik võtta tõendina vastu deponeeritud ütlused olukorras, kus tunnistajat ei ole võimalik üle kuulata seadustiku paragrahvis 291 lõike 1 punktides 1-5 sätestatud aluse esinemise tõttu.

Samuti leidis töö autor, et menetlust kiirendab ka jõustunud seadusmuudatus kaitsjate osas. Nimelt sätestab seadustiku paragrahv 46¹, et kaitsja ei või võtta üldmenetluse asjas kaitseülesannet ja kohustab sellest hiljemalt eelistungil loobuma, kui kaitsjal ei ole suure töökoormuse või muude asjaolude tõttu võimalik osaleda kriminaalasja kohtulikul arutamisel kolme kuu jooksul alates eelistungi toimumisest.

Töö autor käsitles töös ka süü omaksvõtuga seonduvat, leides, et üldmenetluses kohtusse saadetud kriminaalasja menetlemist nimetatud võimalus ei kiirenda. Kuna ka olukorras, kus süüdistatav kohtuliku arutamise käigus esitatud süüdistuse omaks võtab, tunnistades oma süüd esitatud süüdistuse järgi etteheidetavates kuritegudes, ei vabasta see kohut tõendite uurimisest ning prokuröri tõendite esitamisest.

Ka katkematus põhimõtet käsitledes nõustus töö autor varasema justiitsministri Hanno Pevkuri seisukohaga, leides, et katkematus printsiibist kõrvale kaldumiseks lubatud erandeid on liiga vähe selleks, et printsiip tagaks kriminaalajade kiirema ja efektiivsema menetluse. Samuti on õiguskantsler enda märgukirjas nimetatud põhimõtet käsitletud, leides, et katkematu menetluse printsiibi järgimine võib pikendada nii konkreetses kriminaalajas süüdistatava kui ka teistes kriminaalajades süüdistatavate menetlusaega.

Lõpetuseks peab töö autor vajalikuks märkida, et kriminaalmenetluse seadustiku 1. septembril 2011. aastal jõustunud muudatustest enamus siiski kiirendavad kriminaalajade menetlemist, võimaldades tagada menetlemine mõistliku aja jooksul.

Speedy criminal proceedings for the purposes of ensuring the reasonable time-limit for proceedings

SUMMARY

The purpose of the Master's Thesis was to understand whether amendments to the Code of Criminal Procedure, enacted on 1 September 2011, that regulate hearings in criminal cases sent to courts to be tried in the format of full general procedure, have accelerated criminal case proceedings to the extent to ensure completion of proceedings within the reasonable time. *Id est*, whether the amendments to the Code fulfilled the lawmaker's objective to accelerate criminal proceedings.

To find the answer to the key issue, the author, firstly, analysed the principles applied in drafting the Criminal Procedure Code of 2004. Next, it was necessary to consider a criteria of the reasonable time for proceedings clarifying the basis of the reasonableness of the time-limit, and the cases of failure to comply with the requirement of the reasonable time-limit. In addition, the author had to research the effective legal remedies for redress of failure to comply with the requirement of the reasonable time-limit for proceedings, and whether the Estonian justice system provides the above-mentioned preventive and compensation remedies. Finally, in order to find the answer to the key issue the author analysed the amendments to the Criminal Procedure Code, enacted on 1 September 2011.

Based on the above-mentioned the Master's Thesis is divided into three chapters. In the first chapter the author analyses the criteria used for drafting the Code of Criminal Procedure. The second chapter deals with a rule of the reasonable time for proceedings, and in the third chapter the author reviews the amendments to the Criminal Procedure Code, enacted on 1 September 2011.

The first chapter seeks to clarify the fact that for a switchover from the earlier code of criminal procedure to the Code of 2004 the draft was produced on grounds of the ambition to design enough effective, speedy and cost-saving criminal procedure. It was understood that the functional roles of the parties of criminal procedure should be more clearly specified and convicting verdicts or verdicts of acquittal should proceed from successful work of prosecutors and trial attorneys in the court, not on the grounds of the criminal case compiled

in the course of pre-trial inquiry. However, regardless of the wish to take over some elements of the competitive proceedings, with due account for the historical judicial tradition there was no wish to switch over completely to the competitive pre-trial criminal procedure.

In preparation of the code draft the Italian criminal procedure was used as a background system. In the codemakers' opinion, that system has the best combination of the European continental pre-trial procedure with competitive trial procedure. At the same time the draft contained traces of German, Anglo-American, Russian, Swedish and Norwegian criminal procedures as well as adoptions from French law. E.g., some authors found that the Estonian code has taken over the alternative proceedings from the Italian criminal procedure. At the same time, there is also an opinion that the alternative proceedings were not taken over from the Italian criminal procedure, but adopted from the English criminal procedure. Summary proceedings were taken from the German criminal law, they allow to avoid judicial disputes in petty crime. From the French law it was taken a submission of a member of the Defence Forces serving in compulsory military service to the supervision of the command staff of his or her military unit as a preventive measure. . The provisions similar to French criminal procedure relate to the grounds of detention of suspect and the requirements to detention protocol.

In regard to the principle of the reasonable time-limit for proceedings, the purpose of which is ensuring the speedy procedure for a suspect and that follows the nature of Article 6, item Subsection 1 of the Convention and Section 14 of the Constitution, it became evident that within the period of 2001 – 2010 the European Court of Human Rights decided in relation to Estonia 11 cases that were litigated on grounds of failure to comply with the requirement of the reasonable time-limit, although most of them concerned civil cases.

In addition, the Master's Thesis illustrates that according to the practice of the European Court of Human Rights the reasonableness of proceedings time-limit is judged on the basis of merits of the case following primarily the seven criteria :

- 1) its complexity, and
- 2) the behaviour of the parties, and
- 3) other actors in the proceedings, and

- 4) the acts or inaction of judicial or prosecution authorities, and
- 5) the parties to enforcement proceedings or the enforcement authorities, and
- 6) the court also assesses the duration of the violation, and
- 7) the importance of its consequences for the person affected.

It also became evident that the Court has not fixed in its decisions the exact time-limit of proceedings that would exceed the reasonableness of proceedings time. E.g., the Court only mentioned that criminal proceedings that had been conducted for more than 10 years must have been of unreasonable length and that is regardless of what circumstances dictated slowdown in the proceedings.

In relation to the effective remedial measures the Court said that Article 13 offers the alternative according to which a remedial measure shall be effective if it can be used to accelerate court decisions dealing with law cases, or when it gives a party a suitable compensation for delays that have already taken place. Also, when it enables to prevent or stop the failure to comply with the stipulation of the time-limit for procedure.

However, until the end of 2007 Estonia lacked the effective internal legal remedies to solve cases concerning unreasonable time of proceedings. At the same time, the Court of Human Rights stated in the legal precedents that the criminal court has power either to terminate proceedings, to acquit or take into the account a fact of breach of the Convention to mitigate the punishment when holding a case of appeal against unreasonable time of proceedings. The Supreme Court also referred to the state responsibility for the opportunity to appeal to the county administrative court on the legal basis to seek compensation for violation of the basic right.

Since 1 September 2011 expiration of the reasonable time-limit for procedure can be used neither as ground for application of § 202 of the Criminal Procedure Code nor for acquitting. The enacted amendments to the code stipulated thereafter other remedial measures, provided in §§ 205², 274² and 306, sub-paragraph 1 item 6¹. Thus, on the basis of § 274² termination of criminal procedure in the court session is justified in regard to expiration of the reasonable time-limit, considering factual background stipulated in § 205². The code also provides that thereafter the court, while making a judgement, must on the basis of § 306 sub-paragraph 1 item 6¹ solve an issue of the need to mitigate the punishment on grounds of exceeding of the reasonable time-limit.

As for the amendments to the Criminal Procedure Code enacted on 1 September 2011 and reviewed in the Thesis, the author identified that nearly every amendment brought into force in order to accelerate criminal procedure proved to accelerate proceedings.

The author understood that procedure can be accelerated by the way of stipulation in § 267 sub-paragraph 4¹, that provides the court an opportunity to suspend from procedure an attorney, advocate or prosecutor if a person named above is intentionally impeding fair and speedy proceedings of the case. Prior to the suspension, however, it is required to find the intentional activity since not every action impeding the procedure can be classified as intentional.

The court proceedings are also accelerated by virtue of stipulations according to which the examinees in cross-interrogation – witness advocate, prosecutor and victim, civil defendant, third party and accused can only put questions or interfere with cross-interrogation when abandonment of the request would prejudice the party to the procedure. The foresaid stipulations are relevant since the listed parties might start putting irrelevant or inadmissible questions to a witness, thus temporising the proceedings. These stipulations help with leading cross-interrogation in a concentrated mode as defendant and prosecutor normally will ask questions accordingly to their knowledge and experience which help uphold the position – to prove an accused guilty or for defendant – to disprove the case.

Also, § 296 subparagraph 3, regulating evidence presenting in the court, that stipulates presenting or dismissal of the received evidence in the entirety or its part, features the accelerating character. Especially under the current circumstances when criminal case is brought into the court evidence by evidence that may be time-consuming. In this case the complete presenting of the submitted and received evidence would significantly temporise the procedure that is why the concentrated presenting should be used, under which a party refers to a particular circumstance he wants to use in order to prove a certain fact. In addition, the Supreme Court has offered in its judgements a support to concentrated reporting, mentioning at the same time that almost in no cases it is sufficient in presenting a document simply to note down only its name or title and page numbers of criminal case files since reporting should allow understanding of the evidence content, also to allow to understand what the particular evidence seeks to prove.

In regard to request for acceleration of the court procedure the author of the Thesis came to the conclusion that no opportunity so far has been used in the court practice to request for acceleration of the court procedure, or at least it does not appear from disclosed court judgements. The Supreme Court, in regard to the opportunity for submission of the plea to accelerate procedure, stated the opportunity to plead only in the court proceedings, adding that no such opportunity is provided for during pre-trial proceedings.

The work also shows that speedy procedure may be ensured via sessions held without the accused if all necessary legal requirements have been fulfilled, or the opportunity of video conference has been provided. Also depositing of testimony, automatically going to be used as evidence in the court proceedings, features the accelerating character of the amendments. It means, the court shall have an opportunity to take into account the deposited testimony under the circumstances when there is no opportunity to hear evidence on grounds of provisions of § 291 sub-paragraph 1 items 1-5 of the Code of Criminal Procedure.

The author also identified that procedure can be accelerated by the way of the amendment concerning counsel. Namely, § 46 1¹ of the code stipulates that counsel cannot undertake a task of defence in a case of general procedure, and the code binds to waive the defence later in course of preliminary court session if the counsel is not able to participate in the court sessions due to the excessive workload or under other circumstances within three months from the first preliminary session.

The author also reviewed in the Thesis an issue of admission of commission of a criminal offence, and discovered that generally it accelerates the procedure significantly. *Id est.*, information received from the accused who had taken the blame upon oneself helps to collect evidence much quicker, that results in speedy completion of pre-trial proceedings thus ensuring an opportunity to temporise the criminal procedure. At the same time it also provides an opportunity to conduct settlement procedure with the accused after taking the blame upon oneself, that is the speediest form of procedure.

Considering principle of continuity the author agreed with the position of the former Minister of Justice Hanno Pevkur, and found that there are too few allowed exceptions for departure from principle of continuity to ensure speedy and more effective procedure due to the

principle. In addition, Chancellor of Justice deals with this principle in his memorandum, coming to a conclusion that following principle of continuity may extend the procedure of the accused in the particular criminal case as well as procedures of accused in other criminal cases.

Finally, the author of the Thesis wanted to assert that most of the amendments to the Criminal Procedure Code enacted on 1 September 2011 accelerated criminal proceedings giving opportunity to ensure procedure within the reasonable time-limit.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Annotation 16- Fourteenth Amendment. Arvutivõrgus: <http://constitution.findlaw.com/amendment14/annotation16.html>. (03.05.2014).
2. P. Buneci. Admission of Guilt in the criminal trial. Juridicaljournal.univagora.ro. Arvutivõrgus: <http://www.juridicaljournal.univagora.ro/download/pdf/5-2010-8-ADMISSION-OF-GUILT.pdf>. (29.04.2014).
3. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Septembrist muutub kriminaalmenetlus kiiremaks. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/55218>. (19.04.2014).
4. Eesti Vabariigi Riigikogu. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&enr=599SE&koosseis=11. (10.03.2014).
5. Eesti Vabariigi Valitsus. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Seletuskiri. Arvutivõrgus: http://www.google.ee/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=0CEsQFjAE&url=http%3A%2F%2Fwww.riigikogu.ee%2F%3Fop%3Demsplain%26page%3Dpub_file%26file_id%3D1e67cf73-4927-6bcc-c88b-bbcf248b351c%26&ei=70BRU5_hF_OByQPv_4GABA&usg=AFQjCNE0BrbTunbnnQOJx77GjxCHCnUwZg&sig2=sW7Rp8DqUs5e8cknlGLZhg&bvm=bv.65058239,d.bGQ. (18.04.2014).
6. Eesti Vabariigi Välisministeerium. Euroopa Inimõiguste Kohtu prioriteetid. Arvutivõrgus: <http://www.vm.ee/?q=node/12962>.
7. Eesti Vabariigi Õiguskantsler. Märgukiri KrMS § 339 lg 1 p 11 muutmiseks. Arvutivõrgus: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_kriminaalmenetluse_seadustiku_ss_339_lg_1_p_11_muutmiseks.pdf.
8. H. Pevkur. Õigus- ja kohtusüsteemi areng. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/1420/Lisa_nr_4_H_Pevkur.pdf. (30.04.2014).
9. M. Heger. Võistlevad ja inkvisitsioonilised elemendid Euroopa Liidu liikmesriikide kriminaalmenetluse seadustikus. Juridica, 2013, nr 1.
10. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon- RT II, 2000,11,57.

11. Inimõiguste Keskus. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. Arvutivõrgus: <http://humanrights.ee/inimoiguste-aruanne-2/inimoigused-eestis-2012/oigus-oiglasele-kohtulikule-arutamisele/>. (29.04.2014).
12. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon- RT II, 2000,11,57.
13. M. Kuurberg. Tõhusad õiguskaitsevahendid pika menetluse heastamiseks Eestis. *Juridica*, 2012, nr 9.
14. E. Kergandberg, P. Pikamäe (koostajad). Kriminaalmenetluse seadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2012.
15. E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006.
16. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Eesti uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu lähtekohad. *Juridica*, 2000, nr 9.
17. U. Klopets. Katkematu kriminaalmenetlus. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57645/KATKEMATU+KRIMINAALMENETLUSE+ANAL%DC%DCS+AVALIK.pdf> (29.03.2014).
18. U. Lõhmus. Põhiõigustest kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2012.
19. U. Lõhmus. Peajoonest kõrvalekalduvaid mõtteid kriminaalmenetluse eesmärgi ja legitiimsuse kohta. *Juridica*, 2013, nr 3.
20. H. Lindmäe. Kohtueelne menetlus kriminaalmenetluse seadustiku järgi. *Juridica*, 2003, nr 8.
21. Minu õigused kohtumenetluse ajal. Arvutivõrgus: https://e-justice.europa.eu/content_rights_of_defendants_in_criminal_proceedings_-169-EE-maximizeMS-en.do?clang=en&idSubpage=3. (29.03.2014).
22. J. Pradel. Mõned tähelepanekud Eesti kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu kohta. *Juridica*, 2000, nr 9.
23. Juhend videokonverentside pidamiseks piiriüleste menetluste puhul. Euroopa Liit 2013. Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2013. Arvutivõrgus: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3012963ETC.pdf. (30.04.2014).
24. H. Sepp. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmisest mõistliku menetlusaja tagamise kontekstis. Mõningad olulisemad punktid eelnõus 599 SE. *Juridica*, 2010, nr 8.
25. M. Susi. Õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks. Euroopa Inimõiguste Kohtu käsitlemise ja Eesti õigusruumi näitel. *Juridica*, 2009, nr 1.

26. The Court's Priority Policy. Arvutivõrgus:
http://www.echr.coe.int/Documents/Priority_policy_ENG.pdf.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

27. Kriminaalmenetluse seadustik- RT I, 23.02.2011, 45; RT I, 14.03.2011, 35.
28. Kohtute seadus- RT I, 04.03.2011, 7.
29. Advokatuuri seadus- RT I, 14.03.2011, 24.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

30. HMKo 22.10.2012, 1-09-5861.
31. TlnHKo 08.05.2012, 3-11-1146.
32. TlnRnKo 12.05.2009, 1-08-9861.
33. RKKKo 21.06.2013, 3-1-1-63-13.
34. RKKKo 26.04.2013, 3-1-1-34-13.
35. RKKKo 06.03.2013, 3-1-1-17-13.
36. RKKKo 30.12.2008, 3-4-1-12-08
37. RKKKo 03.10.2013, 3-1-1-73-13.
38. RKKKo 21.06.2011, 3-4-1-16-10.
39. RKKKo 04.11.2011, 3-1-1-81-11.
40. RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-43-10.
41. RKKKo 13.12.2013, 3-1-1-117-13.
42. RKKKo 15.11.2011, 3-1-1-90-11.
43. RKKKo 14.06.2012, 3-1-1-58-12.
44. RKÜKo 22.03.2011, 3-3-1-85-09.
45. RKKKm 30.12.2008, 3-4-1-12-08.
46. RKKKm 12.11.2013, 3-1-1-103-13.
47. EIKo 19.01.2010, 32594/03, Sobieccy vs. Poola.
48. EIKo 01.04.2010,25382/04, Stefanov ja Yurkov vs. Bulgaaria.
49. EIKo 01.04.2010,23240/04, Rangelov ja Stefanov vs. Bulgaaria.
50. EIKo 08.06.2010,14308/07, Medgyes ja Rusz vs. Ungari.
51. EIKo 05.11.2013,34783/06, Izet Haxhia vs. Albaania.

52. EIKo 11.11.2004,56581/00, Sejdovic vs. Itaalia.
53. EIKo 26.10.2000, 30210/969, Kudla vs. Poola.
54. EIKo 11.09.2002,57220/00, Mifsud vs. Prantsusmaa.
55. EIKo 08.06.2006,75529/01, Sürmeli vs. Saksamaa.
56. EIKo 05.10.2006,45106/04, Marcello Viola vs. Itaalia.
57. EIKo 02.11.2010,21272/03, Sakhnovskiy vs. Venemaa.
58. EIKo 01.06.2006,36719/03, Stojič vs. Horvaatia.
59. EIKo 08.11.2007, 11548/04, Saarekallas OÜ vs. Eesti.
60. EIKo 12.02.1985, 9024/80, Colozza vs. Itaalia.
61. EIKo 22.10.2013, 8034/07, Agrola Trade KFT vs. Ungari.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Kaija Sõster _____

(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: _____ 18.01.1988 _____)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Kiirem kriminaalmenetlus mõistliku menetlusaja tagamise kontekstis _____ ,

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ prof Jaan Ginter _____ ,

(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, 05.05.2014 _____ (*kuupäev*)